

Peti deo

Borbe 2. armije u istočnoj Bosni od 21. februara do 1. aprila 1945. godine

Dejstva na bijeljinskom sektoru

Posle spajanja nemačke Bobbene grupe »Veker« sa 22. pešadijskom divizijom noću 18/19. februara u rejonu Šepka i konsolidovanja položaja jedinica 2. armije prema Gradačcu i Gračanici, u severoistočnoj Bosni borbe nisu prekinute.

Štab 2. armije planirao je da do 1. aprila njegove jedinice oslobode Gradačac i Gračanicu i da preseku komunikaciju Brčko - Doboj a time i vezu između nemačkih jedinica na sremskom frontu i onih u dolini reke Bosne; da se razbije četnička koncentracija u Trebavi, na Majevidi i na Ozrenu; da se oslobode Bijeljina, Brčko i Srnice, i da se izvrši prelaz na novu formaciju i izvrši preoružanje jedinica 2. armije.⁶⁷² (*Prilog br. 22*)

Pošto su jedinice 3. korpusa (27. i 38. divizija), izvučene iz borbi 20. februara radi popune i odmora (27. divizija sa 16. muslimanskom i 20. romanijskom brigadom na prostor Capardi - Bulatovići - Glumine, a 38. divizija na prostor Kikači - Gornje Petrovice - Vukovije - Dubrave), ostale su prema nemačkim divizijama od Kozluka do Bijeljine 17, 2. proleterska i 28. divizija.⁶⁷³

Sedamnaesta divizija je, u stvari, dejstvovala u dolini Drine s 2. krajiškom brigadom, dok se 15. majevička brigada nalazila prema Brčkom, a 6. proleterska brigada na prostoru Colopek - Suljin-Han - Zvornik sa zadatkom da se odmori i održava borbeni dodir s neprijateljem u pravcu Karaule i Jankovine. Druga krajiška brigada nalazila se u ovom rasporedu: dva bataljona na liniji Kučićkula - Đulići, jedan bataljon u Jardanu, a jedan na prostoru Kitovnica - Ćirilovo Brdo. Oko ponoći 21/22. februara jedinice 2. brigade pokušale su da izbiju na komunikaciju Zvornik - Bijeljina kod Hana, ali nisu uspele zbog jakog otpora neprijatelja.⁶⁷⁴

Druga proleterska divizija se s 4. proleterskom i 6. srpskom brigadom nalazila levo od 2. krajiške brigade, prema položajima 28. divizije u rejonu Bjeločke Mahale. Obe brigade kao i jedinice 28. divizije, nisu ispoljile 21. i 22. februara borbenu aktivnost.⁶⁷⁵

Kada je uočeno povlačenje nemačkih jedinica od Branjeva prema Bijeljini, Štab 17. divizije naredio je 23. februara 2. krajiškoj i 6. pro-

⁶⁷²> AVII, k. 273, reg. br. 1-19/1 i k. 274, reg. br. 6-146/4.

⁶⁷³> Zbornik NOR, tom IV, knj. 34, dok. br. 11 i 20; Ahmet Đonlagić, n. d., str. 438.

⁶⁷⁴> Zbornik NOR, tom IV, knj. 34, dok. br. 30.

⁶⁷⁵> AVII, k. 272-A, reg. br. 44-8/14 i k. 735, reg. br. 4-2.

leterskoj brigadi da napadnu neprijatelja i da ga u stopu gone. Napad je počeo 23. februara u 3. časa ujutro. Šesta proleterska brigada napadala je s juga prema Kozluku, a 2. krajiška u pravcu Visoke glave (trig. 466). Pošto se neprijatelj žilavo branio, jedinice 17. divizije zaustavljene su ispred Kozluka i Visoke glave.⁶⁷⁶

Toga i prethodnog dana avijacija NOVJ uspešno je dejstvovala u dolini Drine bombardujući neprijateljeve kolone u povlačenju. Istovremeno, na delu fronta 2. proleterske i 28. divizije, nije bilo većih aktivnosti.

U toku 24. februara počele su nešto žešće borbe, naročito na odseku 17. divizije, gde su 2. krajiška i 6. proleterska brigada uspele da prodru u Kozluk i do same Velike glave. Borbe su vođene i cele noći između 24. i 25. februara, kada je oslobođeno selo Kozluk i zauzeta Velika glava. Neprijatelj se užurbano povukao ka Janji i Bijeljini.⁶⁷⁷

I na delu fronta 2. proleterske divizije oživele su borbe. Njena 4. proleterska i 6. srpska brigada napale su neprijatelja na njegovim bočnim položajima, s kojih su štitili izvlačenje glavnine prema Janji, ali bez većeg uspeha.⁶⁷⁸

Nemačka 22. pešadijska divizija je nastavila 25. februara da se užurbano izvlači ka Bijeljini. To su iskoristile 6. proleterska i 2. krajiška brigada 17. divizije da pređu u gonjenje neprijateljevih zaštitničkih delova. Tom prilikom 6. proleterska brigada je do ponoći 25/26. februara izbila na liniju Mislimanski Šepak - Crkvine (kota 325) i produžila gonjenje ka Branjevu i Donjoj Pilići. Istovremeno, 2. krajiška brigada u sadejstvu s 4. proleterskom i 6. srpskom brigadom 2. proleterske divizije, uspela je da zauzme Pravoslavni Rojčević i da izbije u visinu Muslimanskog Šepka.⁶⁷⁹

Sutradan, 26. februara, jedinice 28. divizije zauzele su Brezovice, Bjeločku Mahalu, Ruhotine, Draginju i Modran i omogućile da se 2. krajiška brigada prebaci na prostor Lokanj - Donja Pilića. Pokušaj 2. krajiške brigade da tog dana u sadejstvu 6. srpske brigade zauzme Johovac, nije uspeo.⁶⁸⁰

Pošto se nemačka 22. pešadijska divizija povukla ka Janji (16. grenadirski puk) i Bijeljini (65. grenadirski puk), a 47. grenadirski puk ka Brezovom Polju, Vrhovni štab NOV i POJ zaključio je da više nema potrebe da se 2. proleterska divizija angažuje na levoj obali Drine te je 26. februara naredio da se i njene 4. proleterska i 6. srpska brigada prebace na desnu obalu, što je učinjeno 27. februara. Novi raspored 2. proleterske divizije bio je ovakav: 2. proleterska brigada nalazila se u Banji Koviljači, 4. proleterska brigada na prostoru Gornji Dobrić - Lipnica - Runjani - Čitluk - Bradić; 3. srpska brigada na liniji od kote 109 do Skočić Ade, a 6. srpska brigada na prostoru Zminjak - Ribari - Petkovača. Na tom prostoru 2. proleterska divizija ostala je na odmoru i vršila pripreme za nove zadatke.⁶⁸¹

⁶⁷⁶> Zbornik NOR, tom IV, knj. 34, dok br. 30; Gligo Mandić, n. d., str. 314-5.

⁶⁷⁷> Zbornik NOR, tom IV, knj. 34, dok. br. 30; tom X, knj. 1, dok. br. 278; A VII, k. 273, reg. br. 1-20/1; Gligo Mandić, n. d., str. 315.

⁶⁷⁸1 Jovo Vukotić, n. d., str. 496; AVII, k. 735, reg. br. 4-2.

<"<> Zbornik NOR, tom knj. 34, dok. br. 30; AVII, k. 735, reg. br. 4-2.

⁶⁸⁰1 Zbornik NOR, tom IV, knj. 34, dok. br. 30; AVII k. 272-A, reg. br. 44-8/14.

⁶⁸¹> AVII, k. 735, reg. br. 4-2; Jovo Vukotić, n. d., str. 496.

U toku 27. februara 6. proleterska brigada 17. divizije napala je neprijatelja na liniji Jahovac - trig 126, a 2. krajiška brigada u 18 časova u sadejstvu sa delovima 28. divizije neprijatelja na Obriježu. Međutim, oba napada nisu uspela.⁶⁸²

Sutradan su delovi nemačkog 16. i 65. grenadirskog puka napali jedinice 28. divizije na položaju kod Obriježa, Suhopolja i Ljeljenča. U žestokoj borbi 28. divizija je imala 31 poginulog i 67 ranjenih. Među poginulim bilo je i više starešina od kojih i Mirko Surla, komandant bataljona.⁶⁸³

Toga dana na desnoj obali Drine 22. divizija NOVJ zauzimala je ovaj raspored: 8. srpska brigada na položaju od ušća Drine do Limanske Ade; 12. srpska brigada od sela Trnjaci do Skočića Ade, i 10. srpska brigada od Ljubovije, preko Rogačice do Bajine Bašte.⁶⁸⁴ Između 12. i 10. srpske brigade nalazila se raspoređena 2. proleterska divizija.⁶⁸⁵

Smena 28. divizije izvršena je 1. marta. Na njene položaje postavljena je 17. divizija a jedinice 28. divizije pomerene su na prostor Suhopolje - Ljeljenča - Zagoni zapadno od Bijeljine.⁶⁸⁶ Jedinice 17. divizije imale su ovakav raspored: 6. proleterska brigada prema Kardašici, Obriježu i Petrovića kolibi; 2. krajiška brigada na lini Donja Mahala - Draginja - Jugović; 15. majevička brigada prema Brčkom, na prostoru Čelić - Mirošavci - Ratkovići i 1. artiljerijska brigada (bez dve baterije) na odmoru i sređivanju u Simin-Hanu.⁶⁸⁷

U međuvremenu je nemački 16. grenadirski puk organizovao odbranu oko Janje s isturenim položajem na liniji Kardašica - kota 111-trig. 126 - Obrijež - kota 129 - Petrovića koliba - Modran i dalje ka komunikaciji Bijeljina - Čelić.

Plan Štaba 2. armije za dejstva u istočnoj Bosni

Krajem februara 1945. došlo je do konačnog raspleta u vezi s imenovanjem kraljevskih namesnika na koje je kralj Petar II Karađorđević trebalo da prenese svoju kraljevsku vlast. On je pokušavao pun mesec dana da traži neka druga rešenja i da imenuje za namesnike njemu odane ljude, ali za to nije dobio saglasnost predsednika Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije, maršala Tita. Tako su tek 2. marta 1945. za kraljevske namesnike imenovani: dr Srđan Budisavljević, dr Ante Mandić i inž. Dušan Sernec, čime su stvoreni uslovi za obrazovanje jedinstvene jugoslovenske vlade. To je učinjeno 7. marta kada je za predsednika Ministarskog saveta Demokratske Federativne Jugoslavije imenovan Josip Broz Tito, koji je, pored te funkcije zadržao i resor ministra narodne odbrane.

⁶⁸²> Zbornik NOR, tom IV, knj. 34, dok. br. 30.

⁶⁸³> AVII, k. 272-A, reg. br. 44-8/14.

⁶⁸⁴ Zbornik NOR, tom IV, knj. 34, dok. br. 45. Od 21. do 28. februara nalazila se na desnoj obali Drine i 2. makedonska brigada 48. divizije 15. udarnog korpusa NOVJ (vidi Boro Mitrovski, n. d., str. 322).

⁶⁸⁵> Vid. nap. 590.

⁶⁸⁶ AVU, k. 272-A, reg. br. 44-8/44.

⁶⁸⁷> Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 50.

U međuvremenu (1. marta) vrhovni komandant doneo je odluku o preimenovanju Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije u Jugoslovensku armiju, Vrhovnog štaba NOV i POJ u Generalštab JA, Vazduhoplovstva NOVJ u Jugoslovensko vazduhoplovstvo i Mornarice NOVJ u Jugoslovensku mornaricu. Sutradan, 2. marta, izdao je naređenje o formiranju 4. armije JA, koja je nastala preimenovanjem 8. udarnog korpusa NOVJ i ulaskom u njen sastav 7. i 11. udarnog korpusa NOVJ.⁶⁸⁸

U to vreme Štab 2. armije procenio je da je nastao povoljan trenutak da se razbiju četničke snage na Trebavi i Posavini, i da se napadne Bijeljina. U vezi s tim predložio je 4. marta Generalštabu JA, pored ostalog, i ovo:

»Na osnovu sadašnjeg rasporeda i jačine neprijateljskih snaga, kao i naših mogućnosti, iznosimo sledeće predloge:

Oko desetog marta preduzeti opšti napad na četničku glavninu na Trebavi i u Posavini, u cilju njenog razbijanja. To smatramo potrebnim prvo, zbog toga što su sad, s obzirom na prikupljenost četničkih snaga, uslovi izuzetno povoljni za nanošenje ozbiljnog udara. Drugo, što će time glavnina naših snaga moći nesmetano da se orijentiše prema dolini Bosne. Treće, popraviće se naša politička pozicija u celoj istočnoj Bosni.

U ovoj operaciji upotrebili bismo: Dvadeset treću diviziju, koja je već prema Trebavi, Dvadeset petu koja je u rezervi kod Tuzle i Sedamnaestu, čije su dve brigade prema Janji, a jedna prema Brčkom.

Zato bi bilo potrebno da cela Druga proleterska divizija, ili Dvadeset druga, smeni brigade Sedamnaeste prema Janji. Odbrana desne obale Drine time ne bi bila ugrožena, jer se sada tu front skratio i jer se pokazalo netačno da se neprijatelj utvrđuje duž leve obale.

Sa glavinom Dvadeset osme i cele Dvadeset druge ili, sigurnije, sa celom Drugom proleterskom, mogli bismo preduzeti napad na Bijeljina, s tim što bismo tu upotrebili celu našu tešku artiljeriju i veći deo ostale.⁶⁸⁹

Štab 2. armije bio je siguran u uspeh, iako takve mogućnosti nisu bile razmatrane dok se njen komandant, general-lajtnant Koča Popović, nalazio na savetovanju kod vrhovnog komandanta od 25. do 28. februara u Beogradu.⁶⁹⁰

Kako odgovor Generalštaba JA nije još bio stigao, Štab 2. armije uputio je ujutru 6. marta još jedan radiogram Generalštabu, u kojem je izložio plan napada na četnike:

»Molimo hitno odgovorite na naš predlog o prebacivanju Druge ili Dvadeset druge divizije na levu obalu Drine, kako bismo znali možemo li računati na Sedamnaestu [diviziju] za operacije prema Trebavi.

Odlučili smo da napadnemo četničku glavninu na Trebavi devetog marta sa celom Dvadeset trećom i Dvadeset petom i jednom

⁶⁸⁸ Isto, tom II, knj. 15, dok. br. 137 i 141.

⁶⁸⁹ AVU, k. 273, reg. br. 1-22/I i k. 274, reg. br. 6-157 i 6-158/4.

⁶⁹⁰ Zbornik NOR, tom II, knj. 15, dok. br. 130; AVII, k. 41, reg. br. 1-8/2.

brigadom Sedamnaeste [divizije], ostavljajući jednu brigadu Dvadeset osme prema Brčkom.

Plan: noću sedmog na osmi prikriveno prikupiti predviđene snage na liniji Gračanica - Dobrovci - Srnice - Bijela. Noću osmog na deveti izbili bismo sa Dvadeset trećom na liniju Skipovac - Osečani, a sa jednom brigadom Sedamnaeste i jednom Dvadeset pete zaobići sa severa Gradačac i izbiti na reku Bosnu u predelu Modriča.

U toku devetog sa obema kolonama preseći odstupnicu prema reci Bosni i, u sadejstvu sa dve brigade Dvadeset pete koja će krenuti sa linije Sokol - Dobrovci, izvršiti koncentričan napad na Trebavu. Ako bismo u međuvremenu dobili i dve brigade Sedamnaeste sa Drine za upotrebu kao rezervu, smatramo da bi bio obezbeđen pun uspeh.⁶⁹¹

Istog dana u Štab 2. armije stigla je depeša vrhovnog komandanta upućena prethodnog dana. U njoj se kaže:

»Sa neprijateljem na oba krila, u dolini Bosne i oko Brčkog i Bijeljine, opasno je uvlačiti vaše divizije i artiljeriju u Posavski trokut. Mogući ispadi Nemaca iz Brčkog i Doboja doveli bi vas u nezgodan položaj. Za sada vam je nužan odmor za sređivanje jedinica za predviđene ofanzivne operacije, a čim nastupi podesan momenat, likvidirajte Janju, Bijeljinu i Brčko i onda ćete se baciti svom snagom na brodsku prugu.«⁶⁹²

Međutim, pošto Štab 2. armije nije bio dobio odgovor na zahtev za upućivanje 2. proleterske ili 22. divizije za potrebe 2. armije, ponovo je intervenisao kod Generalštaba JA sa radiogramom od 7. marta, u kome je, pored ostalog, stajalo:

»U svakom slučaju smatramo da bi jedna divizija sa desne strane Drine trebalo da pređe na levu, da smeni Sedamnaestu, kojoj je neophodan odmor i koja dolazi prva na red za ukompletiranje po tipu »B«. Molimo hitno odgovorite.«⁶⁹³

Istog dana vrhovni komandant u vezi s upućivanjem 2. proleterske, odnosno 22. divizije u dolini Drine, odgovorio sledeće:

»Druga i 22. divizija su u reorganizaciji i preoružavanju i ne mogu se sada kretati. I kod vas je momentalno najvažniji zadatak sređivanje, reorganizacija i prijem novog oružja, koje već pristiže. Stoga, ne računati za sada na snage iz Srbije.«⁶⁹⁴

Posle tog odgovora vrhovnog komandanta Štab 2. armije preinačio je svoj prethodni plan dejstva ka Bijeljini, Brčkom i dolini reke Bosne i, u vezi s tim, dostavio 10. marta Generalštabu JA novi plan koji je doslovno glasio:

»U vezi sa operacijama kod Sarajeva i verovatnim istovremenim operacijama, naš plan je sledeći:

Čim dobijemo od vas naređenje za akciju, sa tri divizije i glavninom artiljerije udariti na dolinu Bosne, a sa glavninom ostalih dveju (divizija) i jednom artiljerijskom brigadom na Brčko.

⁶⁹¹> AVII, k. 274, reg. br. 6-159 i 6-160/4.

⁶⁹²) Zbornik NOR, tom II, knj. 15, dok. br. 146.

⁶⁹³> AVII, k. 274, reg. br. 6-164/4.

⁶⁹⁴> Zbornik NOR, tom II, knj. 15, dok. br. 147.

Izabrali smo Brčko, a ne Bijeljину, iz sledećih razloga:

Prvo, neprijatelj iz Bijeljine sigurno nema ozbiljnih namera prema jugu. Bijeljину drži i aktivan je na tom sektoru zato što je njegov interes da što više naših snaga veže za svoje začelje. Naš račun je, naprotiv, da tu držimo što manje snaga, a što veće orijentisati prema reci Bosni.

Drugo, ozbiljnim ugrožavanjem Brčkog ubrzavamo neprijateljsko povlaćenje iz Bijeljine. Treće i poslednje - neposredno pomažemo Peku [Dapčeviću, komandantu 1. armije].

Molimo javite da li se slažete sa ovom našom opštom postavkom, kako bismo blagovremeno počeli solidnu pripremu operacija i dostaviti vam detaljan plan«. ⁶⁹⁵

Na ovu depešu Štaba 2. armije vrhovni komandant je odgovorio 12. marta:

»Čim Nemci oslabe sarajevski garnizon pristupićemo njegovoj likvidaciji kao i svih uporišta u dolini Bosne. Slažemo se s vama da pripremite tri divizije i glavninu artiljerije za predstojeće operacije u dolini Bosne. Ostatak vaših snaga čuvao bi vam leđa i komunikacije za snabdevanje. Mislimo da pod današnjim uslovima ne bi mogli likvidirati Brčko i čistiti dolinu Bosne«. ⁶⁹⁶

To je bila realna procena situacije u Generalštabu JA. Ipak, Štab 2. armije ostao je uporan pri svojoj odluci da pride razbijanju četnika na Trebavi i u Posavini i da izbije na reku Bosnu, te tako da se uvuče u posavski trokut, što je bila u tom trenutku pogrešna procena sopstvenih mogućnosti.

Nastavak borbi kod Bijeljine i Brčkog

Za vreme dok je Štab 2. armije razmenjivao navedene depeše s Generalštabom JA u skladu sa svojim planovima u severoistočnoj Bosni, borbe na sektoru Bijeljine nastavile su se s promenljivim intenzitetom i uspesima.

Sedamnaesta divizija sa svoje dve brigade (2. krajiškom i 6. proleterskom) bila je orijentisana prema Janji, a levo od nje, tj. zapadno do Bijeljine i Janje, nalazile su se brigade 28. divizije: 17. slavonska brigada na prostoru Potočari - Gornje Boderište - Palanka - Donji Zovik; 21. slavonska brigada na prostoru Suhopolje - Zagoni - Brijesnica i 25. brodska brigada na prostoru Suhopolje - Ravno Polje. Dvadeset osma divizija do 11. marta skoro da i nije imala ozbiljnijih borbi s neprijateljem osim izviđačke aktivnosti. Na drugoj strani 2. krajiška i 6. proleterska brigada 17. divizije vodile su skoro svakodnevne borbe protiv nemačkog 16. grenadirskog puka 22. pešadijske divizije na širem prostoru Janje.

Nemački 16. i 65. grenadirski puk napali su 8. marta brigade 17. divizije i 25. brodsku brigadu 28. divizije.

⁶⁹⁵> AVII, k. 274, reg. br. ^166 i 6-167/4.

⁶⁹⁶> Zbornik NOR, tom II, knj. 15, dok. br. 152.

Naročito teške borbe vođene su na položaju 2. krajiške brigade (Donja Mahala - Draginja - Jugović). Tom prilikom su dve neprijateljeve kolone uspele da se spoje, a treća da izbije u pozadinu kod sela Kačevca, čime se deo snaga 2. krajiške brigade našao u obruču. Nastala je veoma teška borba koja je trajala sve do 23 časa, kada su se jedinice 2. brigade probile iz obruča i u protivnapadu ponovo proterale neprijatelje preko rečice Modrana. Na taj način su snage 2. krajiške brigade ponovo zauzele svoj prvobitni položaj. U tim borbama 2. brigada imala je 128 izbačenih iz stroja, od čega 48 poginulih, 49 ranjenih i 31 nestao borac.

Posle toga nastalo je kratko zatišje. Štab 2. armije je u međuvremenu doneo odluku da se 28. divizija orijentiše ka Brčkom, pa je u skladu s tim naredio da se 15. majevička brigada 17. divizije povuče s tog sektora i uputi u sastav svoje divizije na sektor prema Janji i Bijeljini. Brigadu su smenile na njenim položajima 11. marta jedinice 28. divizije. U toku preuzimanja položaja neprijatelj je otkrio smenjivanje i izvršio napad s pravca Brčkog. Međutim, delovi 28. divizije i 15. majevičke brigade uspeali su da neprijatelja vrata na njegov polazni položaj. Pošto se neprijatelj povukao u Brčko, 15. majevička brigada izvršila je smenu i 12. marta se razmestila na prostoru Donja Mahala - Srednja Mahala - Suhopolje - Zagoni, odnosno na položaju koji su prethodno držale jedinice 28. divizije.

Pošto je uočio da se neprijatelj užurbano izvlači iz rejonu Janje, Štab 17. divizije doneo je 12. marta odluku da 2. krajiška i 6. proleterska brigada napadnu oko ponoći neprijatelja. Napad je izvršen u sedam napadnih kolona: tri 6. proleterske brigade na desnom krilu 17. divizije i četiri 2. krajiške brigade u centru njenog borbenog poretka. Međutim, i pored žestokih borbi koje su trajale celu noć, napad nije uspeo i obe brigade su se u svanuće 13. marta povukle na svoje polazne položaje.

Izvesno pregrupisanje snaga 17. divizije izvršeno je 13. marta: povučena je 2. krajiška brigada na prostor Donja Pilića - Tavna - Glavičica i na komunikaciju Zvornik - Prnjavor radi čišćenja tog prostora od četničkih grupa i obezbeđenja artiljerijskih jedinica 17. divizije, a 15. majevička brigada zauzela je položaje 2. krajiške.

Sutradan, 14. marta, delovi nemačkog 16. grenadirskog puka izvršili su demonstrativni napad na položaj 6. proleterske brigade da bi prikrili povlačenje glavnine puka prema Bijeljini. Noću uoči 15. marta neprijatelj je počeo da izvlači svoje snage iz rejonu Janje. Njegove zaštitnice su u stopu pratile jedinice 6. proleterske i 15. majevičke brigade sve do linije Džinda - Glogovac - Kojčinac - Han - Kremenjača - Duge brazde, južno od Bijeljine, na koju se izvukao nemački 16. grenadirski puk.

U isto vreme 1. artiljerijska brigada 17. divizije izvršila je pokret iz Siminog-Hana da bi zauzela vatrene položaje prema Brčkom na prostoru Han-Miladija - Boderište i stavila se pod komandu Štaba 28. divizije.

Sedamnaesta divizija ostala je do kraja marta na položaju prema Bijeljini uz življu izviđačku aktivnost. Jedino su noću 26/27. marta 6. proleterska i 15. majevička brigada pokušale da zauzmu neprijateljeva uporišta u Amajlijama, Golom Brdu, Petkovači, Pučilima i Obriježu. To je, u stvari, bila linija spoljne odbrane Bijeljine i neprijatelj se na njoj

žilavo branio. Napad je trajao celu noć ali bez uspeha, tako da su se obe brigade u zoru vratile na polazni položaj. Poslednji napad, ponovo demonstrativnog karaktera, izvršile su nemačke jedinice 30. marta, ali je i on odbijen. Taj napad je, u stvari, prethodio napuštanju Bijeljine i povlačenju neprijatelja u Brčko.

U međuvremenu je 2. krajiška brigada, po naređenju Štaba 17. divizije, prešla na prostor Suhopolje - Donja Mahala odakle je 22. marta, po naređenju Štaba 2. armije, izvršila pokret za Tuzlu u koju je stigla oko podne 23. marta i tu zadržana u armijskoj rezervi.⁶⁹⁷

Posle izvlačenja 17. divizije sa drinjačko-zvorničkog sektora zbog nastale situacije kod Gračanice u prvoj polovini februara, 17. divizija se sredinom februara nalazila raspoređena na širem prostoru Tuzle kao armijska rezerva. Pošto je deo snaga 23. divizije iz rejonu Brčkog prebačen na gračaničko-gradačački sektor po naređenju Štaba 2. armije 17. divizija dobila je zadatak da uputi jednu brigadu prema Brčkom i da smeni delove 23. divizije. Zato je Štab 17. divizije uputio 17. februara na taj sektor 15. majevičku brigadu sa načelnikom Štaba 17. divizije. Sutradan je 15. majevička brigada izbila u Čelić i posela položaj na liniji Čelić - Mirosavci - Ratković. Narednih dana njene jedinice su preduzimale akcije čišćenja četnika i izviđanja prema neprijatelju, a 6. marta se brigada po naređenju Štaba 17. divizije, postavila na prostor Bijela - Mahala - Skakava - Prijedor. Pet dana kasnije 11. marta, 15. brigada izvršila je pokret s pomenutih položaja u pravcu Suhopolja, Zagona i Gornje Čađavice u čijem je rejonu, 12. marta, smenila jedinice 28. divizije i zatvorila komunikacije Suhopolje - Jabanuša, Suhopolje - Hase, Suljin-Han - Zabrđe i Suljin-Han - Brezovo Polje.⁶⁹⁸

Osim 15. majevičke brigade 17. divizije na sektoru prema Brčkom bila je i 17. slavonska brigada 28. divizije. Ona se nalazila na prostoru Potočari - Boderište - Buzekare - Stanovi od 11. februara, kada je smenila 9. srpsku brigadu 23. divizije. Na taj sektor 12. marta stigli su i 21. slavonska i 25. brodska brigada 28. divizije posle napuštanja bijeljinskog sektora. Jedinice 28. divizije nalazile su se 20. marta prema Brčkom u ovakvom rasporedu: 25. brodska brigada na desnom krilu borbenog rasporeda 17. divizije na prostoru Ražljevo - Grbeta - Buzekare - Stanovi, orijentisana prema komunikaciji Brezovo Polje - Brčko; 17. slavonska brigada u centru divizijskog rasporeda postavljena po dubini od Potočara prema Boderištu i 21. slavonska brigada na levom krilu 17. divizije, na liniji Palanka - Gornja Brka - Vitanović - Bukovac.

Borbeni poredak 28. divizije bio je u vidu izlomljene linije, što je omogućavalo da se zatvore pravci koji od Brčkog izvode ka Brezovom Polju i Bijeljini, preko Čelića ka Tuzli i preko Srnica ka Gračanici i Doboju. Na taj način 28. divizija obezbeđivala je Tuzlu sa severne strane i pozadinu jedinica 14. korpusa na gradačko-gračaničkom sektoru.⁶⁹⁹

⁶⁹⁷> Isto, tom XI, knj. 2, dok. br. 37 i 50; *AVII*, k. 272-A, reg. br. 44-9/14; Gligo Mandić, n. d., str. 318-322.

⁶⁹⁸> *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 34, dok. br. 30, i tom XI knj. 2, dok. br. 50.

⁶⁹⁹> Isto, tom XI, knj. 2, dok. br. 37; *AVII*, k. 272-A, reg. br. 44-6/14; Zdravko Cvetković, n. d., str. 230-233.

Dejstva jedinica 14. korpusa severno od Spreče

Posle suzbijanja neprijateljevog ispada iz Gradačca i Gračanice prema položaju 23. divizije u prvoj polovini februara, na zapadnom delu fronta 2. armije vladalo je relativno zatišje.

U međuvremenu je Štab 2. armije odlučio da sprovede raniju zamisao o zauzimanju Gračanice i razbijanju četničkih snaga na Trebavi, Ozrenu i u Posavini, o čemu je 22. februara obavestio i Vrhovni štab NOV i POJ.⁷⁰⁰ Taj zadatak dobile su 23. divizija koja se sa svoje tri brigade (7, 9. i 14. srpska brigada) i 20. srpskom brigadom 45. divizije nalazila severno od reke Spreče, i 45. divizija sa dve brigade (23. i 24. srpska brigada) na prostoru južno od Spreče.

Pre napada na Gračanicu 24. februara 23. divizija bila je raspoređena ovako: 9. srpska brigada na prostoru Vučkovac - Kerep - Prnjavor - Vranjevac (trig. 459), orijentisana prema Gradačcu; 7. srpska brigada na liniji Bandra - Stražba - Bukva - Borike - Debelo brdo, prema neprijateljevom uporištu u Sokolu; i 14. srpska brigada, sa 20. srpskom brigadom 45. divizije, prema Gračanici.

Štab 23. divizije doneo je 22. februara odluku da zauzme Gračanicu i Sokol. Za izvršenje tog zadatka obrazovane su tri napadne kolone: leva, 14. srpska brigada, trebalo je da zauzme Gračanicu u sadejstvu s 20. srpskom brigadom, a zatim da se postavi na prostor Stjepan-Polja i zatvori pravac Gračanica - Doboj; srednja, 7. srpska brigada, trebalo je da zauzme Sokol i uporišta oko njega, a zatim da deo snaga postavi na prostor Glavica (kota 622) - Sjedi krš (kota 663), a deo snaga u Avdići radi obezbeđenja prema Trebavi; desna 9. srpska brigada trebalo je da ostane na prostoru Vučkovac - Džakule, kao bočno obezbeđenje 7. i 14. srpske brigade, i da uoči napada smeni delove 7. srpske brigade u rejonu Monja (kota 533), a za vreme napada na Sokol i Gračanicu da zauzme kotu 555, severoistočno od Sokola.

Druga artiljerijska brigada s protivtenkovskim i minobacačkim divizionom dobila je zadatak da se kreće iza 20. srpske brigade i podrži njen napad i napad 14. srpske brigade.

Napad na Gračanicu počeo je 24. februara u 5 časova, a završen je oko 18 časova kada je Gračanica zauzeta. Za to vreme 7. brigada je u prvom naletu zauzela Sokol, osim tvrđave gde su ostale zabarikadirane ustaše koje su se predale tek sutradan, 25. februara.⁷⁰¹

Narednih dana jedinice 23. divizije i 20. srpske brigade 45. divizije vodile su borbe protiv četnika, ustaša i domobrana. Do 28. februara 14. srpska brigada prodrla je na rečicu Lukavac, jugoistočno od Gradačca, 7. srpska brigada potisnula je četnike do Topalovića i Studenca, 14. srpska brigada izbila je pred rečicu Lukavac, zadržavajući se na liniji Kojići - Brđani - Prnjavor - Bijeli Potok. Sa te linije 14. brigada pokušala je da zauzme Zoljin vis (kota 527) i Delića brdo (kota 499), na desnoj obali Rečice, ali u tome nije uspela jer su se ustaše žilavo branile. Istoga dana 20. srpska brigada izbila je na liniju Samarić (kota 202) - Ahinbašići - Motka (trig. 442) zapadno od Gračanice i povezala se s jedinicom 14. srpske brigade kod Bijelog Potoka.

⁷⁰⁰) AVII k 274, reg. br. 6-146/4.

⁷⁰¹) Zbornik NOR, tom IV, knj. 34, dok. br. 1 i 3, i tom XIV, kni. 4, dok. br. 156 (depeše za 24. februar), 171 i 179.

U protivnapad na celoj liniji fronta 7, 14. i 20. srpske brigade ustaše i domobrani su prešli 28. februara ali su, posle žestokih borbi vođenih celu noć između 28. februara i 1. marta, odbijeni na polazne položaje.

Početak marta na celom frontu povremeno su vođene vrlo oštre i teške borbe, a naročito oko Studenca koji je borbom prsa u prsa nekoliko puta prelazio iz ruke u ruku.

Štab 14. korpusa, saglasno opštoj zamisli Štaba 2. armije za »čišćenje«
Trebave i Posavine i izbijanje u dolinu Bosne odlučio je 6. marta da na tom sektoru uvede u borbu i 25. diviziju. Istog dana naređeno je Štabu 45. divizije da preuzme položaj 14. srpske brigade i da 20. i 24. srpsku brigadu postavi severno od reke Spreče.⁷⁰²

Dvadeset peta divizija otpočela je pokret iz Tuzle 6. marta, kada je i 24. srpska brigada smenila 14. srpsku brigadu.

Očigledno da je Štab 2. armije bio uporan u nameri da sprovede svoju zamisao, bez obzira na stavove i sugestije Generalštaba JA. Štab 2. armije bio je u tom nastojanju samouveren i gotovo da nije uzimao u obzir upornost nemačke komande da ne dozvoli da se preseče komunikacija Sarajevo - Slavonski Brod i da se nemačke jedinice nađu izolovane na širem prostoru Sarajeva.

Do 11. marta sve tri divizije 14. korpusa (23, 25. i 45. divizija) bile su raspoređene severno od Spreče. Dvadeset peta divizija nalazila se na desnom krilu borbenog rasporeda 14. korpusa. Njena desnokrila 18. srpska brigada bila je raspoređena na liniji Grabov Gaj - Dubokovac - Vitezovac - Donji Lukavac - Gušte. U centru se nalazila 19. srpska brigada na liniji Ramići - Petrovac - Ploča (trig. 450) - Jasenica - Dugi breg - Bajinac - Osoje - Mramorje, a na levom krilu 16. srpska brigada na liniji Klanac (kota 654) - Čitluk - Kostići - Spasovište - Vis (kota 521). Četrdeset peta divizija sa dve brigade (20. i 24. srpska brigada) angažovana je severno od reke Spreče. Sa položaja zapadno od Gračanice dve brigade zatvarale su komunikacije Bušletić - Gračanica i Doboj - Gračanica. One su se 11. marta nalazile u ovakvom rasporedu: 24. srpska brigada na položaju kota 276 (kod Brđana) - Drenova (kota 584) - Prnjavor - Bijeli Potok - Drum - Motka (trig. 442), a 20. srpska brigada na liniji Motka (trig. 442) - Ahinbašići - Samarići (kota 202). Dvadeset treća divizija prema prvobitnom planu Štaba 2. armije trebalo je da se upotrebi za čišćenje Trebave od četnika. S tim u vezi dobila je 6. marta naređenje Štaba 14. korpusa da se sutradan razmesti na prostoru Sokol - Babići - Skahovica - Rohimići - Brđani u centru borbenog rasporeda 14. korpusa jer je desno položaj zauzimala 25. divizija, a levo 20. i 24. srpska brigada 45. divizije. Na osnovu tog naređenja 7. srpska brigada prikupila se na prostoru Rohimići - Avdići - Babići - Karići, 9. srpska brigada na prostoru Sokol - Piskavica - Pašalići, a 14. srpska brigada na prostoru Brđani - Kojići - Šakići. Na tom prostoru 25. divizija zatekla je zapovest Štaba 14. korpusa od 7. marta kojom je bilo predviđeno da 23. divizija, kao južna grupa, napada četnike na Trebavi, a 25. divizija, kao severna grupa, da napada na pravcu Kerep - Gračac - Modriča, zatim obe divizije da izbiju u dolinu reke Bosne na

⁷⁰²> Isto, tom XI, knj. 2, dok. br. 14.

odseku Modriča - Bušletić. Međutim, pošto se Generalštab JA nije složio s tim dejstvima prema dolini Bosne, smatrajući da je to preuranjeno i opasno Štab 2. armije opozvao je naređenja za napad, a Štab 14. korpusa naredio je 8. marta da se 23. divizija povuče s fronta na prostor Karanovac - Donja Lohinja i Orahovica - Miričina - Krtova - Porječina, južno od Spreče, u armijsku rezervu. Sutradan se 7. srpska brigada postavila na prostor Sočkovac - Karanovac - Kakmuž, 9. srpska brigada na prostor Porječina - Stupari - Krtova - kuće između Miričine i Puračića, i 14. srpska brigada na prostor Orahovica - Turkovići - Gnojnice. Druga artiljerijska brigada koja se do tada nalazila pod komandom Štaba 23. divizije, ušla je po naređenju Štaba 14. korpusa od 8. marta, privremeno u sastav 45. divizije.

Tako su se po novom rasporedu jedinica 14. korpusa dve divizije našle u prvom borbenom ešelonu (25. divizija orijentisana prema Gradačcu, a 45. divizija prema Doboju i Bušletiću), a jedna divizija u opštoj rezervi.⁷⁰³

Štab 14. korpusa doneo je odluku 10. marta da se ipak napadne Gradačac i pokuša da zauzme. U skladu s tom odlukom Štab 25. divizije planirao je da izvede napad sa dva bataljona 18. srpske brigade i jednim bataljonom 19. srpske brigade, a ostale bataljone te dve brigade da zadrži u obezbeđenju od eventualnog protivnapada neprijatelja od Brčkog ka Pravoslavnoj Srnici i za eventualnu pomoć jedinicama u napadu na krilima borbenog poretka. Pod komandu Štaba 25. divizije stavljen je Posavsko-trebavski NOP odred 3. korpusa sa zadatkom da se postavi na prostor Porebrice - Seljani - Bijela, održava vezu sa Štabom 18. srpske brigade i zatvara pravac od Brčkog ka Srnica. Za vreme napada na Gradačac 16. srpska brigada trebalo je da čvrsto drži liniju Tadića brdo (kota 469) - Zelinjsko brdo (trig. 534.) - Vis (kota 556) - Colin koš - Vis (kota 521) - Brđani.⁷⁰⁴

Glavne neprijateljeve snage u zoni napada 25. divizije činili su srbijanski, crnogorski i trebavski četnici. Četničko rukovodstvo bilo je obavješteno o pokretima jedinica 25. divizije. Prve manje borbe vodio je četnički Zlatiborski korpus 8. i 9. marta kod Jelovče Sela protiv delova 18. srpske brigade. U tim borbama četnici su proterani prema Gradačcu. Štab četničke Vrhovne komande naredio je 8. marta da se četnici preformiraju na širem prostoru Gradačac - Modriča i grupišu: Gorska garda i Zlatiborski korpus u severnom delu Gradačca i severno od nje; Avalski korpus u Škugriću; Šumadijski korpus u Tolisi; Rasinsko-toplička grupa korpusa, Požeška brigada i Kosovski korpus u Tarevcu i Riječanima; Južnomoravski i Valjevski korpus u Modriču; Timočki i Mlavski korpus i Smederevski odred na prostoru sela Dobrinje, Oteža, Rijeke i Orahova; Cerski i Javorski korpus i Rogatička brigada na prostoru Koprivske Trebave i Kraljevski komandosi i Đački odred u Modriči.

Četničke jedinice koje su se nalazile pod komandom potpukovnika Pavia Đurišića nisu smenile srbijanske četnike u borbi protiv jedinica 14. korpusa, kako je to Draža Mihailović predviđao, već su se bile postavile na desnom krilu opšteg četničkog rasporeda.⁷⁰⁵

⁷⁰³ Isto, dok. br. 14, 17 i 18.

⁷⁰⁴ Isto, dok. br. 7.

⁷⁰⁵ Isto, tom XIV, knj. 4, dok. br. 166, 168, 169, 171 i 172.

Sve tri brigade 25. divizije prešle su u napad prema Gradačcu noću između 10. i 11. marta. U početku se napad razvijao sporo zbog slabe vidljivosti, teškog i ispresecanog terena i jakog otpora četnika. Međutim, u zoru su napadi bataljona 25. divizije postali mnogo odlučniji tako da je otpor neprijatelja ubrzo slomljen i Gradačac oslobođen posle podne 11. marta. Četnici su se povukli prema Modriči i reci Bosni.⁷⁰⁶

Sutradan, 12. marta, naročito teške borbe vođene su za položaj Spletna lipa (kota 651) - Vis (kota 556) - Krčevljani, koji su branili četnici Cerskog korpusa i 8. divizije od napada jedinica 16. srpske brigade. Pošto je ovladala delom ovog položaja, 16. brigada pokušala je da ovlada i Prebijenim kamom (kota 549), jednim od čvornih objekata na vrhu Trebave. Njeni delovi uspeali su da u prvi mah zauzmu taj vis ali ga je četnički Cerski korpus u protivnapadu povratio. Tom prilikom 8. četničku diviziju potpukovnika Pavia Đurišića zahvatilo je rasulo.

Draža Mihailović doneo je, procenjujući nastalu situaciju toga dana, odluku da sve četničke snage povuče na levu obalu Bosne, kod Koprivne i Adara, smatrajući da će Bosna biti jaka prepreka »između nas i komunista«.⁷⁰⁷

Sutradan, 13. marta jedinice 25. divizije produžile su napad uz još uvek snažan otpor četnika. Na levom krilu divizijskog rasporeda uspeala je 16. srpska brigada da zauzme Prebijen kam, Spletnu lipu i Dugu njivu. Ipak, Cerski korpus je posle više protivnapada potisnuo delove 16. srpske brigade s Duge njive.

Za to vreme u centru divizijskog rasporeda 19. srpska brigada je, uz slab otpor četnika, uspeala da zauzme Modriču i da u 10 časova izbije na reku Bosnu, a zatim prodorom dela snaga na jug da izbije na liniju Pinea (kota 373) - Visibaba (kota 393) i da ugrozi četnički levi bok i pozadinu.⁷⁰⁸

⁷⁰⁶> Isto, tom XI, knj. 2, dok. br. 17, i tom XIV, knj. 4, dok. br. 172.

⁷⁰⁷> Isto, tom XI, knj. 2, dok. br. 17, i tom XIV, knj. 4, dok. br. 173 i 174.

⁷⁰⁸> Isto, tom XI, knj. 2, dok. br. 17, i tom XIV, knj. 4, dok. br. 175 i 176. Draža Mihailović je uvideo da je dalja borba protiv jedinica 2. armije JA neelishodna i da vodi teškom porazu četnika. Zbog toga je u više naredenja od 12. do 18. marta predvideo povlačenje četničkih jedinica na levu obalu Bosne: na prostor Podnovlje - Dugo Polje četničkih jedinica iz Srbije, a na prostor Lipljaka četnika iz Crne Gore i Starog Rasa. Četnici su bili, u pravom smislu reči, desetkovani. Od oko 11000 četnika koliko je bilo iz Srbije kada su došli u jugoistočnu Bosnu i zapadni deo Sandžaka krajem novembra i početkom decembra 1944, nije ih ostalo više od 7000. Ostalo je izginulo, zarobljeno ili pomrlo. Srpski udarni korpus, posle teškog poraza njegovih jedinica pod Tuzlom krajem 1944. i početkom 1945, povukao se iz doline Spreče ka Zavidovićima, gde je uz pomoć Nemaca prebačen u Austriji. Tako je Draža Mihailović ostao sâm sa svojim četnicima. Ostatak njegovih nekadašnjih korpusa i grupa korpusa Mihailović je 1. marta 1945. reorganizovao i formirao Gorsku gardu od Jurišno-prateće, Oplenačke i Crnogorsko-zlatiborske brigade, pod komandom Nikole Kalabića; Avalski korpus od Posavske, Lipovačke, Smederevske i Moravske brigade, pod komandom Svete Tripkovića; Šumadijski korpus od 1. šumadijske, 2. šumadijske i Timočke brigade, pod komandom Dušana Smiljanića; Rasinsko-toplički korpus od Rasinske, Topličke, Jastrebačke, Kosovske i Požeške brigade, pod komandom Dragutina Keserovića; Valjevsko-moravski korpus od Valjevske, Kolubarske i Južnomoravske brigade, pod komandom Neška Nedića i Cerski korpus od Cerske, Javorske i Rogatičke brigade, pod komandom Dragoslava Račića. To je bilo sve što je ostalo od četnika iz Srbije. Pavle Đurišić je odlučio, bez odobrenja Draže Mihailovića, da se uputi za Sloveniju, ali su ga dokrajčile ustaše u Lijevcu polju početkom aprila 1945. godine. Četnici iz Srbije više nisu stupali u borbu protiv jedinica 2. armije, već su ispred njih povlačili, da bi na kraju i oni doživeli zasluženu kaznu - poslednje njihove snage uništene su u prvoj polovini maja 1945. u dolini Sutjeske. (Opštirnije o tome govori se u *Zborniku NOR*, tom XIV, knj. 4, dok. br. 171, 181 i 208).

Na položaju istočno od Gradačca na liniji Brđani - Gornja Kladuša - Tramošnica - Tuzlani - Okruglić 14. marta 18. srpska brigada zadržala se. Istog dana u rano jutro 19. srpska brigada prešla je u napad s položaja Pinea - Visibaba, izbila na liniju Kožuhe - Trebovac - Stražica (kota 452) i primorala četnike da se povuku s položaja Duga njiva - Koprivska Trebava. I jedinice 16. srpske brigade su na svom odseku fronta, potisnule četnike i izbile na liniju Markovo brdo - Koprivska Trebava.⁷⁰⁹

Borbe na Trebavi završene su 15. marta. Četnici Draže Mihailovića povukli su se na levu obalu reke Bosne. Jedinice 25. divizije počele su sa pregrupisavanjem snaga saglasno naređenju Štaba 2. armije od 14. marta, koji je smatrao da je u borbi protiv četnika, uglavnom, postignut uspeh i da je sada potrebno stabilizovati front i prići reorganizaciji i preoružavanju jedinica po novoj formaciji (*Prilog br. 13*). Naređeno je 25. diviziji da pređe u odbranu na liniji Briježnica - Samarevac - Podgorica (kota 180) - Kikić - Vučjak (trig 210) - Tadića brdo (kota 469) - Zelinjsko brdo (trig. 534) - Vis (kota 556) - Spletina lipa - Colin koš.⁷¹⁰

Istog dana Štab 25. divizije u skladu s naređenjem Štaba 2. armije odredio je novi raspored jedinica - 18. srpska brigada povučena je s položaja Modriča - Mišići - Okruglić i razmeštena na liniji Porebrice - Brđani - Turić - Tramošnica; 19. srpska brigada povučena je s linije Kožuhe - Trebovac i zauzela položaj na liniji Okruglić (trig. 96) - Živkovo Polje - Modriča, levo od 18. srpske brigade; 16. srpska brigada prebačena je s položaja Koprivska Trebava - Markovo brdo na položaj kota 128 - Topnica - Osječani - Sjenina - potok Kobiljak, sa zadatkom da dejstvuje na komunikaciju Bušletić - Gračanica.⁷¹¹

Južno od 25. divizije nalazile su se 20. i 24. srpska brigada 45. divizije. Udružene snage ustaša, domobrana i muslimanske milicije napale su 12. marta u 4 časa ujutru položaj 24. srpske brigade, a u 22. časa uveče i položaj 20. srpske brigade. Borbe su bile veoma oštre, naročito u toku protivnapada jedinica 24. brigade koje su u popodnevnim časovima uspele da zauzmu Zoljin vis (kota 527) i Delića brdo (kota 499). Uvođeci u borbu svoje rezerve iz Sjenine, Jajčevca i Rijeke, neprijatelj je u snažnom protivnapadu ponovo ovladao Zoljinim visom i Delića brdom i primorao jedinice 24. srpske brigade da se povuku na polazni položaj. Pošto je dva dana kasnije, 14. marta, 24. srpska brigada uočila da se neprijatelj povlači s položaja, prešla je u napad i gonila ga prema reci Bosni, te izbila na položaj Osječani - Sjenina - Rijeka.⁷¹²

Posle zauzimanja novih položaja 16. i 17. marta na delu fronta 25. divizije bilo je relativno mirno. Jedino su nemačke i ustaško-domobranske jedinice napale 16. srpsku brigadu i potisnuli je, posle oštre borbe, na južnu ivicu položaja Osječani - Sjenina. Štab 25. divizije opijen uspehom u prethodnim borbama protiv četnika u Trebavi, doneo je odluku 17. marta da protera četnike i iz Posavine. Za izvršenje toga

⁷⁰⁹> Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 17, i tom XIV, knj. 4, dok. br. 178.

⁷¹⁰> Isto, tom XI, knj. 2, dok. br. 11.

⁷¹¹> Isto, dok. br. 15 i 17.

⁷¹²> Isto, dok. br. 18.

zadatka određene su 18. i 19. srpska brigada i Posavsko-trebavski NOP odred, a napad je trebalo da počne 18. marta u 5 časova ujutro.

Tačno u određeno vreme jedinice 19. srpske brigade prešle su u napad na neprijateljeva uporišta u Garevcu, Kladarima, Miloševcu, Čardaku i Komici. Iako je napad izveden energično, postavljeni zadatak nije izvršen jer je neprijatelj pružao veoma žestok otpor iz bunkera, utvrđenih kuća i rovova. Jedan bataljon 19. srpske brigade uspeo je da prodre u Garevac, ali je tu deo njegovih snaga bio odsečen. Svi pokušaji da se ta okružena grupa deblokira i izvuče, ostali su bez rezultata i pored tri uzastopna juriša na brisanom prostoru. U toku tih borbi jedinice 19. srpske brigade imale su 97 izbačenih iz stroja, od čega 28 poginulih, 33 ranjena i 36 zarobljenih boraca. Za to vreme 18. srpska brigada nije ispoljila neku posebnu aktivnost.

Južno od 25. divizije na odseku fronta 20. i 24. srpske brigade 45. divizije vodile su se od 16. do 19. marta manje borbe lokalnog značaja. Jedinice 24. srpske brigade malo su poboljšale svoj položaj jer su bile isuviše isturene prema neprijatelju.⁷¹³

Borbe delova 45. divizije južno od Spreče

Krajem februara 45. divizija nalazila se sa dve brigade južno od reke Spreče: 23. srpska brigada držala je položaj na liniji Stražica (kota 379) - Kik (trig. 490) - kota 365, a 24. srpska brigada položaj na liniji Brezici - Donja Bukovica - Omerova Voda. Svojim rasporedom ove brigade bile su duboko uklinjene u četnički raspored na planini Ozrenu. Do kraja februara one su gonile četnike i izbile na položaje: 23. brigada na liniji Lipa - Pridjel - Ševarlije, tj. na samu reku Bosnu, južno od Doboja, a 24. brigada pošto je razbila četnike na Ujiniom grobu, Gavran visu, Visokoj ravni i Gostilju (trig. 774), jednom od najviših vrhova Ozrena, zadržala se 1. marta na liniji Ševarlije - Konopljište - Paklenica. Obe brigade su vodile manje borbe protiv četnika. Posle odlaska 24. srpske brigade 6. marta na prostor severno od reke Spreče, južno od reke, ostala je samo 23. srpska brigada koja je zadržala položaj na liniji Orašje - Gavran vis - Njivice (kota 546) - Okrugli gaj (kota 605) - Krčmarica (trig. 682) - Konjska glava. Na tom položaju ona je ostala do 21. marta, vodeći manje borbe protiv četnika. Zbog neprijateljevog protivudara severno od Spreče, 23. brigada se povukla na novi položaj, manje isturen u odnosu na neprijatelja, koji se protezao linijom Stojici - Potoci (kota 217) - Vis (kota 323) - Kamenički vis (kota 821), a po dubini (drugi položaj) linijom Grič - Ilijino brdo (kota 268). Narednih dana pomerila se malo ka istoku tako da je 26. marta zauzela položaj na liniji kota 168 (na levoj obali Spreče) - Ilijino brdo - Lazarevići (kota 236) - Stjepanovići - Kik (trig. 490) - Kamenički vis - Remust kosa (kota 365) - Volujak, na kome je ostala do početka aprila 1945.⁷¹⁴

⁷¹³> Isto, dok. br. 17 i 18.

⁷¹⁴> Isto, dok. br. 35 i tom IV, knj. 34, dok. br. 3.

*Dejstva jedinica 3. korpusa na komunikaciji
Rogatica - Sokolac*

Jedinice 27. i 38. divizije 3. korpusa izvučene su 20. februara iz borbi u doline Drine radi popune, odmora i sređivanja. U vezi s tim na prostoru Capardi - Bulatovići, razmeštene su 16. muslimanska i 20. romanijska brigada 27. divizije, a 19. birčanska brigada je i dalje zadržana na komunikaciji Rogatica - Sokolac, dok su 17. majevička, 18. hrvatska i 21. istočnobosanska brigada 38. divizije prikupljene na prostoru Kikači - Gornje Petrovice - Vukovije - Dubrave.⁷¹⁵

Jedinice 27. i 38. divizije zajednički su preduzele 1. marta akciju čišćenja prostora Paprače od četnika. U stvari, trebalo je uništiti grupu od oko 200 četnika, i u toj akciji angažovane su obe divizije. Tom prilikom poginulo je oko 30, udavilo se u Drinjači 14, ranjeno oko 50, a zarobljeno oko 20 četnika.⁷¹⁶

Generalštab JA naredio je 5. marta Štabu 2. armije da 3. korpus, ojačan jednim divizionom, oslobodi Rogaticu, Sokolac i druga neprijateljeva uporišta na Romaniji, a zatim da što pre izbije pred selo Mokro radi sadejstva 2. korpusu u dolini Prače i prema Sarajevu.⁷¹⁷

Istog dana Štab 2. armije preneo je naređenje Generalštaba Štabu 3. korpusa koji je u skladu s tim odmah doneo odluku da uputi 27. diviziju na prostor Srebrenica - Bratunac sa zadatkom da učvrsti Srebrenički NOP odred a potom da se prebaci na prostor severno od drumu Rogatica - Sokolac i likvidira postojeća neprijateljeva uporišta između Kovanja, Rogatice i Semeća. Prema odluci Štaba 3. korpusa jedna brigada 38. divizije trebalo je da oslobodi Sokolac, jedna brigada da se zadrži u divizijskoj rezervi na prostoru Džimrije - Crna Rijeka, a jedna brigada da ostane na prostoru Snagovo - Zvornik - Novo Selo radi prihvata novih boraca iz Srbije za popunu jedinica 3. korpusa. Štab 3. korpusa do 10. marta nalazio se u Tuzli, a od tada je bio u Vlasenici.⁷¹⁸

Sedmog i 8. marta vrhovni komandant JA ponovo je intervenisao kod Štaba 2. armije da 3. korpus što pre oslobodi Rogaticu i Sokolac. U vezi s tim naređenjem, Štab 2. armije odmah je, izvestio Generalštab JA da će »obe divizije 3. korpusa izbiti na sarajevsku komunikaciju do 12. marta«.⁷¹⁹

U međuvremenu, 6. marta, jedinice 27. divizije uputile su se ka Bratuncu i Srebrenici, odnosno ka prostorima kojima su već ovladale jedinice 10. srpske brigade 22. divizije i Srebrenički NOP odred. Posle toga 16. muslimanska i 20. romanijska brigada 27. divizije izvršile su pokret preko sela Žepe i Sokolovića i do 12. marta, po velikoj hladnoći, dubokom snegu i mećavi, stigle na prostor Podromanije, gde su se povezale sa 19. birčanskom brigadom iste divizije koja se od ranije nalazila na tom prostoru. Ispred jedinica 27. divizije na Crvenoj stijeni istočno od Sarajeva nalazili su se glavni nemački položaj i linija borbenog

⁷¹⁵> Isto, tom IV, knj. 34, dok. br. 11 i 20.

⁷¹⁶> Isto, dok. br. 46 i 48.

⁷¹⁷> Isto, tom II, knj. 15, dok. br. 146.

⁷¹⁸> Isto, tom IV, knj. 34, dok. br. 15.

⁷¹⁹> Isto, tom II, knj. 19, dok. br. 147 i 151; *AVII*, k. 49, reg. br. 2-12/1 i k. 274, reg. br. 6-4.

osiguranja od Pohovca prema Velikoj gradini (trig. 994). Pokušaj 16. muslimanske i 19. bričanske brigade da u noćnom napadu 14/15. marta ovladaju predstražnim položajima nije uspeo. Uspeh je postigla 20. romanijska brigada, koja je u sadejstvu sa jedinicama 38. divizije presekla komunikaciju Rogatica - Sokolac na četiri mesta i osujetila upućivanje pojačanja borbenom osiguranju s glavnog položaja na Crvenim stijenama.⁷²⁰

Trideset osma divizija sa 17. majevičkom i 21. istočnobosanskom brigadom pošla je na izvršenje dobijenog zadatka 7. marta, tako da su dva dana kasnije, 9. marta, obe brigade stigle na širi prostor Sokolca. Istog dana oko 22 časa 17. majevička brigada napala je neprijatelja u Sokolcu i Pohovcu. Sokolac je zauzet, osim jednog broja kuća, ali je Pohovac ostao u rukama neprijatelja, iako su ga tri puta napadale i noću 11. marta 17. majevička i 21. istočnobosanska brigada.

Dvanaesti i 13. mart protekli su relativno mirno: 17. majevička i 21. istočnobosanska brigada održavale su borbeni dodir s neprijateljem kod Pohovca i izviđale prostor pred svojim frontom, a 18. hrvatska brigada izvodila je akciju »čišćenja« srebreničkog kraja od ustaša.

Novi opšti napad 17. majevičke i 21. istočnobosanske brigade 38. divizije na neprijateljeva uporišta u Pohovcu i Baltićima izvršen je 14. marta u sadejstvu s jedinicama 27. divizije. Žestoka borba vođena je do 24 časa ali bez uspeha - ni Pohovac, ni Baltići nisu zauzeti. Jedino su delovi 17. majevičke brigade uspeli da proteraju neprijatelja iz poslednjih utvrđenih zgrada u Sokolcu. Time su završena petnaestodnevna dejstva 27. i 38. divizije 3. korpusa u kojima su obe imale osetne gubitke: 144 poginula, 365 ranjenih i 81 nestao borac.⁷²¹

Štab 2. armije uputio je 15. marta Generalštabu JA radiogram ove sadržine:

»Molimo javite da li vi izdajete neposredno zadatke 3. korpusu u vezi sa opštom situacijom kod Sarajeva. Mi odavde ne možemo sa njim da rukovodimo, jer nam nije poznata situacija u celini. Mišljenja smo da treba već sada obrazovati Operativni štab za sektor Sarajevo, odnosno odrediti za to jedan od štabova korpusa. Inače, što se tiče 3. korpusa, s obzirom na njegovu malobrojnost i jačinu neprijatelja koji je pred njim, postoji opasnost da se istroši pre nego što počne odsudna bitka.«⁷²²

Na taj predlog general-lajtnanta Koče Popovića, komandanta 2. armije, Generalštab JA odgovorio je 17. marta naređenjem vrhovnog komandanta za formiranje Operativnog štaba grupe korpusa, koji je trebalo da koordinira dejstva jedinica 2, 3. i 5. korpusa predviđenih da učestvuju u oslobođenju Sarajeva. Za komandanta tog operativnog štaba određen je general-major Radovan Vukanović, komandant 2. korpusa, za zamenika komandanta general-major Slavko Rodić, komandant 5. korpusa, i za člana štaba pukovnik Pero Kosorić, komandant 3. korpusa JA.⁷²³

⁷²⁰) Zbornik NOR, tom IV, knj. 34, dok. br. 37, 46 i 70.

⁷²¹) Isto, dok. br. 38, 46 i 48.

⁷²²) Isto, tom XI, knj. 2, dok. br. 16.

⁷²³) Isto, tom II, knj. 15, dok. br. 154; AVII, k. 41, reg. br. 1-11/2.

Operacija »Majska oluja«

Pojava krupnih snaga 2. armije u neposrednoj blizini Brčkog, Građača i Gračanice unela je nemir u nemačku Komandu Jugoistoka i Komandu Grupe armija »E«, jer bi njihov prodor na samu reku Bosnu ugrozio opstanak svih snaga u istočnoj Bosni i severoistočnoj Hercegovini. Komanda Jugoistoka smatrala je da su njene snage na pomenutim područjima nedovoljne da se suprotstave jedinicama NOVJ, pa je molila Vrhovnu komandu oružanih snaga da joj upute bar dve divizije posle završetka operacija u Podravini i Slavoniji (operacije »Vukodlak« i »Papuk«) u februaru 1945. protiv jedinica 3. armije NOVJ.

Nemačka Vrhovna komanda delimično je udovoljila zahtevima Komande Jugoistoka, upućujući joj u Doboj 7. SS diviziju »Princ Eugen«, Divizijski štab »Stefan« za specijalnu upotrebu (nazvan po imenu njenog komandanta general-lajtnanta Fridriha Stefana - *Friedrich Stefan*), sve delove rasformirane 21. SS divizije »Skenderbeg« uključujući i pukovsku Borbeni grupu »Skenderbeg« (koja se 7. marta prebacila iz Bijeljine u Doboj i ušla u sastav 7. SS divizije) i neke dopunske jedinice.

Načelnik nemačke Vrhovne komande oružanih snaga, general Alfred Jodl, uputio je 23. februara Komandi Jugoistoka Hitlerovu direktivu u kojoj se za dejstva u istočnoj Bosni, pored ostalog, kaže:

»Zadatak komandanta Jugoistoka za naredni period ostaje: učestvovati u operacijama prema južnoj Mađarskoj shodno ovde datim zapovestima, uz zadržavanje velike teritorije Sarajeva sa udarnom grupom od 4 divizije.

Za dalje vođenje rata u [Nezavisnoj Državi] Hrvatskoj, firer naređuje:

1. SS brdsku diviziju [»Princ Eugen«] odvojiti iz predviđene operacije i staviti na raspolaganje komandantu Jugoistoka za upotrebu u Bosni (...)

3. Dominirati nad velikom teritorijom Sarajeva pokretnim vođenjem rata. Glavni grad mora i tako iz političkih razloga ostati u našim rukama, pri čemu se ovlašćuje komandant Jugoistoka da se 21. brdski armijski korpus koncentriše u slučaju kritičnog razvoja situacije u predloženi položaj mostobrana.

4. Da bi se zajemčilo držanje Sarajeva, mora biti dovoljno osigurana železnička i drumska veza Sarajevo - [Slavonski] Brod. To je zadugo moguće, ako se razbiju neprijateljeve snage na velikom prostoru Tuzle i u rejonu Travnika, koncentracijom svih raspoloživih divizija - 7. SS brdske divizije, puka »Skenderbeg«, odnosno delova 181. pešadijske divizije.

Zatim, već prema razvoju situacije, naophodno će biti, ovde ili na drugim mestima, razbiti ponovonastala težišta udara neprijatelja, angažovanjem jedne rezerve koje se za to stalno drži u pripravnosti. Bočna zaštita sremskog fronta mora se zajemčiti držanjem prostora Brčko - Bijeljina i napadnim dejstvima protiv neprijateljevih snaga smeštenim južno odatle.

5. Komandant Jugoistoka može, posle završetka operacije u Mađarskoj, da računa sa vraćanjem 1. brdske divizije i 1. kozačke divizije u Hrvatsku. Dve do tri divizije moraće ostati severno od reke Drave«. ⁷²⁴

Zauzimanje Gračanice, Gradačca i Modriče sredinom marta 1945. od jedinica 2. armije bio je signal za komande Jugoistoka i Grupe armija »E« da se u delu severoistočne Bosne izvrši protivudar angažovanjem većih snaga pod komandom general-lajtnanta Helmuta Felmija (*Helmuth Felmy*), komandanta 34. armijskog korpusa. Planirano je da operaciju, šifrovano nazvanu »Majska oluja«, izvedu snage nemačke 7. SS »Princ Eugen«, 22. pešadijske i 117. lovačke divizije i Borbene grupe »Gajger«, zatim ustaško-domobranske 12. i 15. hrvatske divizije, belogardjskog Ruskog zaštitnog korpusa i četnika. ⁷²⁵

Zamisao nemačkog komandovanja je bila da u prvoj etapi zauzmu Gradačac, Srnice, Srebrenik i Gračanicu, a u drugoj etapi Tuzlu. U stvari, cilj prve etape bio je da se jedinice 2. armije odbace od reke Bosne na istok i time otkloni bilo kakva opasnost za saobraćaj na komunikacijama u dolini Bosne, koje su povezivale Sarajevo sa Slavonskim Brodom, a cilj druge etape da se unište glavne snage 2. armije na širem prostoru Tuzle i, na taj način, definitivno otkloni opasnost kako po dolinu reke Bosne tako i za ugrožavanje nemačkog južnog boka na sremskom frontu.

Planom je bilo predviđeno: u prvoj etapi napadati jedinice 2. armije JA na pravcima Brčko - Gornja Brka - Srnice, Brčko - Gornji Žabari - Gradačac, Bosanski Šamac - Modriča - Gradačac i Doboj - Gračanica, a u drugoj etapi, po zauzimanju Gradačca, Modriče, Srnica i Gračanice, pripremiti i pregrupisati glavne snage na prostoru Gradačac - Srebrenik i s tog prostora napadati Tuzlu, a pomoćnim snagama napadati pravcima Brčko - Čelić - Tuzla, Brčko - Gornja Brka - Tuzla i Vareš - Kladanj - Tuzla.

Za izvršenje zadataka prve etape angažovani su: 16. grenadirski puk 22. pešadijske divizije, 749. pešadijski puk 117. lovačke divizije, Borbena grupa »Gajger« (nazvana po imenu njenog komandanta general-majora Feliksa Gajgera (*Felix Geiger*), sastava: Pukovska grupa »Skenderbeg«, Dopunski bataljon 7. SS divizije »Princ Eugen«, 386. landesšicen - teritorijalni - bataljon, 1002. grenadirski bataljon - u rejonu Doboja i 967. tvrđavska brigada - u rejonu Dervente), delovi ustaško-domobranske 12. i 15. hrvatske divizije, te četnici Majevičkog, Trebavskog i Ozrenskog korpusa.

Nemački 16. grenadirski puk (ojačan 1. divizionom 22. artiljerijskog puka i ustašama) trebalo je da nanosi glavni udar pravcem Brčko - Gornji Žabari - Gradačac, a pomoćni udar pravcem Brčko - Gornja Brka - Srnice. Nemački 749. puk 117. lovačke divizije dobio je zadatak da napada pravcem Bosanski Šamac - Modriča - Gradačac, a Borbena grupa »Gajger« da napada pravcem Doboj - Gračanica. Težište napada bilo je na pravcu Brčko - Gornji Žabari - Gradačac.

⁷²⁴> Zbornik NOR, tom XII, knj. 4, dok. br. 204; Percy Ernst Schramm, n. d., str. 1409, 1410 i 1417.

⁷²⁵) AVII, Na, k. 73, reg. br. 50-1, k. 77, reg. br. 40-3 i k. 6, reg. br. 1-5; Friedrich-August von Metzsch, n. d., str. 83.

Pred zoru 19. marta u 4,30 časa pomenute neprijateljeve snage prešle su u napad na položaje jedinica 2. armije. Na pomoćnom pravcu 16. grenadirskog puka napadnuto je levo krilo 21. slavonske brigade 28. divizije, ali je napad odbijen. Glavne snage 16. grenadirskog puka posle kraće artiljerijske pripreme prešle su u napad i iznenadile 18. srpsku brigadu 25. divizije. U prvom naletu one su zauzele Turiće i produžile napredovanje prema Gradačcu, ugrožavajući pozadinu 18. srpske brigade. Zbog toga su se krilni bataljoni morali povući. Neprijatelj je bez većih napora izbio kod Humke (trig. 288) na komunikaciju Gradačac - Srnice, odsekao i zarobio bolnicu i komoru 18. srpske brigade i, ubrzo, ušao u Gradačac. Osamnaesta srpska brigada posela je novi položaj na liniji Gušte - Srnice - Prnjavor - Jukani.

Devetnaesta srpska brigada, koja se nalazila u centru divizijskog borbenog rasporeda, da ne bi bila odsečena, dobila je naređenje od Štaba 25. divizije da se pod borbom povuče na liniju Bijelike (kota 257) - kota 291 (kod Haskića) - selo Grabovac (kota 402) - kota 313 (na Zeljinskom potoku) - kota 291 (kod sela Čosića), bočno i zapadno u odnosu na komunikaciju Gradačac - Srnice.

Na sektoru 16. srpske brigade dan je protekao u manjim borbama.

I na delu fronta 45. divizije, osim izviđačke delatnosti, nije bilo borbi.

U takvoj situaciji, a da bi pomogao 25. diviziju, Štab 2. armije naredio je Štabu 23. divizije da jednu brigadu uputi prema Srnicama, delom snaga da zatvori pravac Doboj - Gračanica - Tuzla, a delom snaga da obezbedi pravce koji izvode od Maglaja i Zavidovića. Druga artiljerijska brigada trebalo je da se prikupi na prostoru Donja Orahovica - Bajići - Kamenica i zaprečnom vatrom sprečava eventualni neprijateljev prodor od Gračanice na istok.

Istog dana, 19. marta, Štab 2. armije detaljno je upoznao Generalštab JA o nastaloj situaciji na zapadnom delu fronta. Na taj njegov izveštaj vrhovni komandant je odgovorio 20. marta, ukazujući Štabu 2. armije da je neuspeh 25. divizije posledica krajnje nebudnosti i nepoštovanja njegove direktive da se jedinice ne uvlače u posavski trokut. Maršal Tito je naredio da se povede istraga, dostavi skica rasporeda 25. divizije pre nemačkog napada i njeni zadaci u tome momentu.⁷²⁶

Na delu fronta 25. divizije 20. mart prošao je relativno mirno. Osamnaesta i 19. srpska brigada ostale su na položaju od prethodnog dana, a 16. srpska brigada izvršila je usiljeni marš sa svojih položaja i rasporedila se na liniji Hajdurovići - Pravoslavna Špionica - Tutnjevac - Kapetanova Bina - Vranjevac (trig. 459), zadržavajući jedan bataljon u Sokolu.

Istog dana su 20. i 24. srpska brigada 45. divizije severno od reke Spreče odbile nekoliko jačih napada nemačkih i ustaških jedinica iz sastava Borbene grupe »Gajger«.

Dvadeset treća divizija, kao armijska rezerva, rasporedila je tog dana 14. srpsku brigadu na prostor Tutnjevac - Cerik - Gušte - Srnice - Kapetanova Bina, sa zadatkom da zatvori pravac prema Srebreniku;

⁷²⁶> Isto; Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 32, 33, 35 i 37; AVII, k. 41, reg. br. 1-11/2.

7. srpsku brigadu (dva bataljona) na desnoj obali Spreče u rejonu Donja Orahovica - Turković - Omerbegovići radi zatvaranja pravca Doboj - Gračanica - Tuzla, i (dva bataljona) na levoj obali Spreče na prostoru Petrovo Selo - Kakmuž, i 9. srpsku brigadu na prostoru Puračić - Turija - Poljice, sa zadatkom da štiti, izviđa i obezbeđuje pravce od Zavidovića i Maglaja.⁷²⁷

Štab 2. armije procenjujući situaciju došao je do zaključka da je za zaustavljanje neprijatelja, potrebno povući sa sektora Bijeljine dve brigade 17. divizije i prebaciti ih u rejon Tuzle, i da se umesto 17. divizije na bijeljinskom sektoru angažuje 2. proleterska ili 22. divizija, što je i predložio Generalštabu JA. Na to je odgovorio vrhovni komandant 21. marta da upotreba tih divizija na bijeljinskom sektoru ne dolazi u obzir, jer su one u rezervi Generalštaba i da se zato ne uzimaju u bilo kakve planove 2. armije. U skladu s tim Štab 2. armije odlučio je da u Tuzlu dovede 2. krajišku brigadu 17. divizije.⁷²⁸

Jača borbena aktivnost na zapadnom delu fronta 2. armije ponovo je oživela 21. marta. Komanda nemačkog 34. armijskog korpusa uvela je u borbu delove 22. izviđačkog i 22. dopunskog bataljona kao i delove belogardejskog Ruskog zaštitnog korpusa. Oni su radi ispitivanja snaga protivnika ubačeni na pravcu Brčko - Celić ali ih je 17. slavonska brigada posle kraće borbe vratila na polazne položaje. U isto vreme jače snage 47. grenadirskog puka napale su 21. slavonsku brigadu na pravcu Brčko - Gornja Brka - Srnice. Od samog početka razvile su se oštre borbe u kojima je neprijatelj uspeo da ovlada Bunarićem i Bukovcem i da izbije na deo komunikacije između Gornje Brke i Bukvika. Otuda je odmah, sieda, napao delove 21. brigade u Gornjoj Brki i posle kraće borbe zauzeo to selo. Pred nadmoćnim neprijateljem i od zamorenosti i pomanjkanja municije 21. slavonska brigada morala se u sumrak povući na prostor južno od puta Brčko - Srnice, gde je zauzela položaje na liniji Lugovi - trig. 136 (kod Nakelja) - Džigure - Vujičići i naslonila se na levo krilo 17. slavonske brigade naspram Palanke i Boderišta. U tim borbama 21. slavonska brigada pretrpela je znatne gubitke: 32 poginula, 98 ranjenih i 2 nestala borca.⁷²⁹

I na delu fronta 25. divizije ponovo je došlo do žešćih borbi. Štab 25. divizije pokušao je da preuzme inicijativu od neprijatelja, pa je 20. marta doneo odluku da sa 16. i 19. srpskom brigadom i pridatom 14. srpskom brigadom 23. divizije napadne neprijatelja u Sronicama, a posle zauzimanja Srnica da produži napredovanje na sever i, u toku dana, izbije na liniju Cerik - Jakavica - Mednica (trig. 215) - Jelovče Selo - Donja Zeljina. Sve tri brigade prešle su 21. marta u 5 časova u protivnapad: 14. srpska brigada na desnom krilu, 16. srpska brigada u centru i 19. srpska brigada na levom krilu borbenog poretka, dok je 18. srpska brigada, zbog velikih gubitaka, povučena na prostor Špionica - Topalovići u divizijsku rezervu. U početku napada sve tri brigade uspele su da potisnu neprijatelja ka istoku. Međutim, 16. grenadirski puk i ustaše ubacili su u borbu svoje rezerve i, između 10 i 11 časova, prešli u pro-

⁷²⁷> Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 32, 33, 35 i 37

⁷²⁸ Isto, dok. br. 50: AVII, k. 42, reg. br. 1-9/1 i k. 47, reg. br. 1-11 - 1 - 12/2

⁷²⁹> Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 37; AVII k. 272-A, reg. br. 44-11/14

ativnapad. Pod pritiskom nadmoćnog neprijatelja 14. srpska brigada povukla se na liniju Hajdurovići - Topalovići uz gubitke od 51 poginulog i 101 ranjenog borca, 16. srpska brigada odbačena je prema Sokolu, a 19. srpska brigada se povukla na prostor južno od komunikacije Srnice - Gračanica.

Štab 2. armije budno prateći razvoj događaja odlučio je da skрати front, da izvuče iz borbe prilično demoralisane jedinice 25. divizije i da uvede u borbu kompletnu 23. diviziju. Tako je već 21. marta, kada se videlo da će protivnapad 25. divizije doživeti neuspeh, prebačena 7. srpska brigada 23. divizije na liniju kota 307 - Bandra (trig. 404) - Stražba - kota 505 (kod Bukve, istočno od Sokola) da štiti izvlačenje iz borbe 16. i 19. srpske brigade 25. divizije, a 9. srpska brigada na prostor Donja Straža - Ljenobud - Rapatnica - Srebrenik. Na taj način na pravcu Srnice - Srebrenik - Tuzla postavljena je 14. srpska brigada u prvi borbeni ešelon, a 9. srpska u drugi kao divizijska rezerva.

Dvadeset peta divizija posle izvlačenja iz borbe, razmestila je 16. srpsku brigadu na prostoru Falešići - Brničani, 19. srpsku brigadu u rejonu Gornja Orahovica - Čekanići - Rašljeva, a 18. srpsku brigadu na prostor Muslimanske i Pravoslavne Babice - Poljice, južno od reke Spreče, gde je 23. marta smenila 9. srpsku brigadu 23. divizije.⁷³⁰

U isto vreme brigade 45. divizije skraćivale su svoj front i postepeno se, uz manje borbe, povlačile s jednog na drugi uzastopni položaj, tako da su posle napuštanja Gračanice, noću 22/23. marta, zauzele položaje: 24. srpska brigada na liniji Durići - Avdići - Radino brdo - Donja Lohinja, 20. srpska brigada na liniji Donja Lohinja - Pribava, severno do reke Spreče, a 23. srpska brigada se držala južno od Spreče na liniji Ilijino brdo (kota 268) - Lazarevići - Stjepanovići - Kamenički vis (kota 821) - Remust kosa - Bjeljovina (kota 556) - Sjenokosić, u vidu polukruga zapadno od Bosanskog Petrovog Sela.

U zoni dejstva 28. divizije vladalo je relativno zatišje. Za to vreme pored manjih borbi i pojačane izviđačke delatnosti vršena su manja pomeranja jedinica radi zauzimanja boljih položaja. Tako su se dva bataljona 25. brodske brigade 22. marta postavila na položaj Gajevi - Strane - Lugovi - Vukelji, a 21. slavonska brigada istog dana razmestila se na povoljniji položaj na liniji trig. 136 (kod Vukelja) - Džigure - Vujičići.⁷³¹

Na ostalim delovima fronta, osim izviđačke delatnosti, nije bilo borbi.

Do žešćih borbi došlo je 23. marta. Neprijatelj je pokušao da ovlada jakim topografskim objektom Bandrom (trig. 404), što mu je u prvih mah i uspelo. Ali jedinice 7. i 14. srpske brigade organizovale su protivnapad i uspele oko 22 časa da povrate taj vis. U tim borbama poginulo je 30, a ranjena su 94 borca, među njima i znatan broj nižih starosina.⁷³²

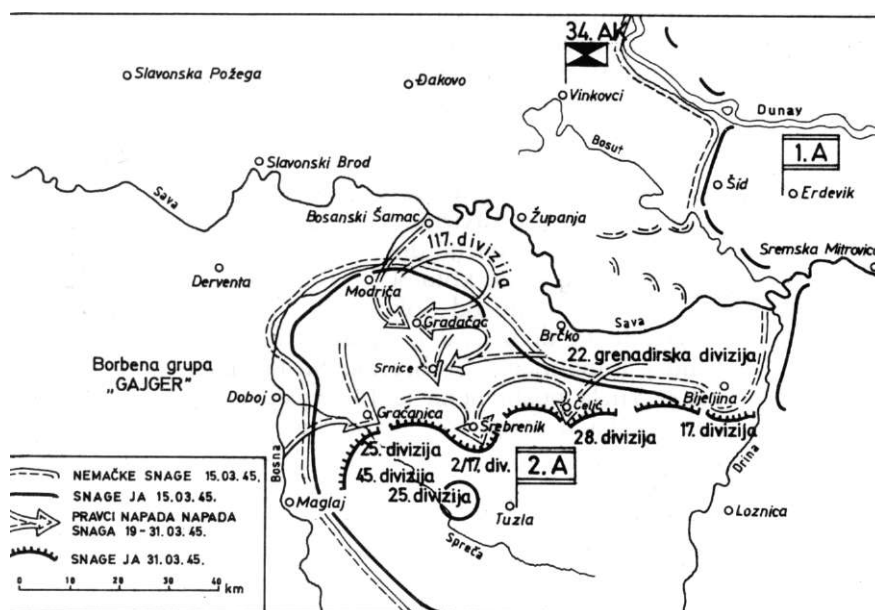
Istog dana nemačka borbena grupa »Gajger« iz Gračanice pokušala je da odbaci 20. srpsku brigadu, ali u tome nije uspela.⁷³³

⁷³⁰> Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 23, 32, i 33; AVII, k. 273, reg. br. 1-26/1.

⁷³¹> Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. 35; AVII, k. 272-A, reg. br. 44-11 i 44-12/14.

⁷³²> Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 32.

isto, dok. br. 35.

Nemačka operacija »Majska oluja« u severoistočnoj Bosni u drugoj polovini marta 1945.

Narednih dana do 28. marta na zapadnom delu fronta 2. armije vladalo je relativno zatišje, uglavnom, uz obostranu izviđačku delatnost. Neprijatelj je prikupljao sveže snage i pripremao jedinice za izvođenje druge etape operacije »Majska oluja« u kojoj je trebalo da zauzme Tuzlu i rastroji jedinice 2. armije. Radi toga je na front pristigla 117. lovačka divizija sa svoja dva puka (737. i 749. puk) i divizijskim delovima, a pripremila se i 7. SS divizija »Princ Eugen« da napada od Vareša u bok borbenog rasporeda 2. armije. Tu pauzu iskoristile su i jedinice 2. armije za sređivanje svojih redova, popunu i pregrupisanje.

Štab 2. armije uputio je 23. marta Generalštabu JA radiogram u kojem je izneo svoje viđenje novonastale situacije. Dalja namera neprijatelja je da napadne Tuzlu od Srnice, a verovatno i od Brčkog i da se »iz vojničkih i političkih razloga, takvom pokušaju moramo najenergičnije suprotstaviti«. Štab 2. armije istakao je da su snage 2. armije brojno jače od protivnika, ali da je neprijatelj vojnički nadmoćan, da je front 2. armije predugačak i nepovoljan i da u rezervi ima »samo najslabiju 25. diviziju«. Štab 2. armije ipak je izrazio optimizam u mogućnost da se front održi ako bude napadnut, ali »pod jednim apsolutnim uslovom - da snabdevanje naše vojske municijom i hranom, kao i evakuacija ranjenika, bude sasvim drukčije nego do sada, naime da postane regulisano«. Tražene su i veće količine goriva bez kojeg tehnika, naročito teška artiljerijska oruđa, postaju neupotrebljiva, i naveo je, kao primer, da se teški divizion 2. artiljerijske brigade još uvek nalazi na desnoj obali Drine. Posebno je skrenuo pažnju na problem popune municijom, bez koje »nikakva ozbiljna operacija objektivno ne dolazi u obzir«. Na kraju

Štab 2. armije još je jedanput predložio da se sa desne obale Drine uputi jedna divizija da primi sektor Bijeljina - Brezovo Polje i dodao: »bolje je, po našem mišljenju, da se to sada učini nego kad nas bude situacija eventualno naterala na to«.

Problem ishrane ljudstva bio je, takođe, jedno od gorućih pitanja. U vezi s teškoćama oko snabdevanja hranom i naređenja Ekonomskog odeljenja Komande pozadine JA da se snabdevanje 2. armije orijentiše na glavnu bazu u Valjevu umesto 6. ekonomske baze Generalštaba JA u Šapcu, Štab 2. armije je o tome obavestio 22. marta Generalštab JA. U tom radiogramu, pored ostalog, stajalo je i ovo:

»To znači da bismo sada hranu morali da prebacujemo kamionima i kolima od samog Valjeva, umesto da koristimo voz od Šapca do Kobiljače. Ovakvo rešenje neprihvatljivo je jer to znači praktično da nećemo moći hraniti našu vojsku. Molimo intervenciju da se ovo ispravi.«⁷³⁴

Vrhovni komandant maršal Tito je radiogramom Štabu 2. armije od 23. marta energično odgovorio da 2. proleterska i 22. divizija ne dolaze uopšte u obzir za dejstva na levoj obali Drine i da se, ako bude potrebno, skрати front kod Tuzle i obrazuje jaka rezerva.⁷³⁵

Vrhovni komandant je pozvao u Beograd komandante 1, 2. i 3. armije i s njima 25. i 26. marta održao savetovanje povodom završnih operacija za oslobodjenje Jugoslavije. Tom prilikom govoreno je detaljno o prolećnoj ofanzivi Jugoslovenske armije. Na savetovanju u Beogradu Vrhovni komandant je doneo najvažnije odluke u vezi sa završnom ofanzivom koje su realizovane u dve direktive koje je Generalštab JA izdao 9. aprila. Maršal Tito je otputovao 5. aprila u Moskvu gde je vodio dvonedeljne razgovore s najvišim državnim, vojnim i partijskim rukovodiocima Sovjetskog Saveza. Kao rezultat tih razgovora u Moskvi, potpisan je 11. aprila Ugovor o prijateljstvu, uzajamnoj pomoći i posleratnoj saradnji između Sovjetskog Saveza i Jugoslavije, a 13. aprila i trgovinski sporazum.

Završni napad nemačkih, ustaških, domobranskih, belogardejskih i četničkih jedinica na čitavom zapadnom frontu 2. armije počeo je 28. marta u 4.30 časova. Na glavnom pravcu napada Srnice - Srebrenik - Tuzla nastupile su osnovne snage 22. pešadijske i 117. lovačke divizije. Od Brčkog prema Čeliću napadao je 47. grenadirski puk 22. pešadijske divizije; napad je bio više demonstrativnog karaktera da bi se na tom sektoru vezale snage 2. armije (28. divizija), kako se ne bi mogle odvojiti za ugroženi sektor.

Na pomoćnom pravcu Gračanica - Tuzla napadala je Borbena grupa »Gajger«, a 7. SS divizija »Princ Eugen« trebalo je da napada na pomoćnom pravcu Vareš - Kladanj - Tuzla. Međutim, ona nije ni krenula u napad, jer je u vreme kada su nemačke snage određene za operaciju »Majska oluja« prešle u napad ka Tuzli, Operativna grupa korpusa JA počela svoju operaciju za oslobodjenje Sarajeva, radi čega je 7. SS divizija hitno upućena u pravcu Sarajeva, što je bila povoljna okolnost za jedinice 2. armije na tuzlanskom sektoru.

⁷³⁴> AVII, k. 274, reg. br. 6-189, 6-191 i 6-192/4.

⁷³⁵> Isto, k. 42, reg. br. 1-11/1.

Na delu fronta 28. divizije nije došlo do značajnije borbene aktivnosti, jer je neprijatelj, očevidno, težio samo da veže za sebe snage 28. divizije, kako se ne bi mogle upotrebiti na pravcu Srnice - Srebrenik.⁷³⁶

Na glavnom pravcu neprijateljevog napada između Srnica i Srebrenika borbu su prihvatile 16. srpska brigada 25. divizije i 14. i 7. srpska brigada 23. divizije. Neprijatelj je tu prvo udario na desno krilo 23. divizije na kojem se nalazila 16. srpska brigada, baš tamo gde se najmanje očekivalo. Svoje glavne snage neprijatelj je prikupio u Bijeloj, istočno od Srnica, i otuda pošao u napad preko zapadnog dela Majevice pravcima Bijela - Pašani - Hajdučko brdo - Srebrenik i Bijela - Hrgovi - Golo brdo - Srebrenik, iznenadio 16. srpsku brigadu i izbio u njenu pozadinu. Zauzimanjem važnih visova Panika, Hajdučkog brda i Zuberovog brda prisilio je 16. brigadu na brzo povlačenje, a potom je delom snaga ustaško-domobranske 12. hrvatske divizije i sa četnicima prešao u gonjenje. Tim prodorom ojačani su 16. grenadirski puk 22. pešadijske divizije, 737. puk 117. lovačke divizije, ustaše i četnici (više od 4000 vojnika) doveli u težak položaj 14. srpsku brigadu koja se branila na odseku Špionica - Topalovići. Brigada je zbog toga povukla svoje desno krilo zapadno od komunikacije Srnice - Srebrenik, što je neprijatelju omogućilo da u borbu uvede 22. izviđački bataljon 22. pešadijske divizije i da brzo prodre prema Srebreniku. Istovremeno, neprijatelj je zauzeo visove Golo brdo (kota 719), Lepik (kota 736) i Okresnicu (kota 815) čime je zapečatio sudbinu Srebrenika, koji je zauzeo oko podne. Produžujući nastupanje nemačke kolone izbile su pred selo Kugu u očevidnoj nameri da odseku 23. i 45. diviziju.⁷³⁷

Štab 2. armije procenio je da je situacija vrlo teška ali da je i povoljan trenutak za protivnapad na neprijateljeve bokove koji su bili otkriveni. U skladu s takvom procenom naredio je:

- 2. krajiškoj brigadi, iz armijske rezerve severozapadno od Tuzle, da krene odmah pravcem Lisovići - Srebrenik, da zatvori komunikaciju Srebrenik - Tuzla i da napada neprijatelja s juga i istoka sprečavajući njegov prodor prema Tuzli;

- 28. diviziji da prebaci jednu brigadu sa sektora Brčkog pravcem Karavlaška Maoča - Hajdučko brdo, sa zadatkom da odseče neprijatelja kod Srebrenika od njegove glavnine u dolini Tinje;

- 23. diviziji da delom snaga sadejstvuje 2. krajiškoj brigadi i da napada na Srebrenik s juga i zapada, zajedno sa 16. srpskom brigadom 25. divizije.

Štab 28. divizije uputio je na pravac Karavlaška Maoča - Hajdučko brdo po dva bataljona 25. brodske i 21. slavonske brigade koji su po teškom i besputnom terenu stigli na prilaze Hajdučkom brdu u svitanje 29. marta.⁷³⁸

U međuvremenu se 9. srpska brigada 23. divizije, kao divizijska rezerva, našla bočno u odnosu na neprijateljev napadni klin kod sela Kuge. Tu pogodnost iskoristile su jedinice 9. brigade i, uz podršku snaž-

⁷³⁶> Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 35; AVII, k. 272-A, reg. br. 44-12/44 i k. 1069, reg. br. 16-3/2.

⁷³⁷> Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 32; AVII, k. 273, reg. br. 1-28/1.

⁷³⁸> Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 37; AVII, k. 272-A, reg. br. 44-12/14.

ne vatre 2. artiljerijske brigade, izvršile protivnapad i zaustavile čelo neprijateljeve kolone. Produžujući protivnapad 9. srpska brigada je noću 28/29. marta vodila žestoke borbe i do 6 časova 29. marta podišla neprijatelju koji se nalazio na Lepiku, Karahumu (k. 662) i Golom brdu. U tim borbama učestvovala je i 2. krajiška brigada čija je uloga bila odlučujuća. U radiogramu Štaba 2. armije upućenom 29. marta Generalštabu JA, stajalo je: »Druga krajiška brigada, koja je ubačena iz rezerve, pokazala su u svakom pogledu sposobnija od mlađih jedinica 14. korpusa«.

Napadajući od Srnica u pravcu Sokola neprijatelj je uspeo da potisne delove 7. srpske brigade i da zauzme Stražbu i kotu 505 oko kojih su se nastavile žestoke borbe. Sedma srpska brigada je u žestokom protivnapadu, izvedenom noću 28/29. marta, uspela ponovo da ovlada tim visovima i da primora neprijatelja na povlačenje.⁷⁴⁰

Na delu fronta 45. divizije 28. marta bilo je mirno. Obe njene brigade, koje su se nalazile severno od reke Spreče prema Gračanici, utvrđivale su toga dana položaje.⁷⁴¹

I na sektoru 28. divizije neprijatelj je prešao u jači napad 29. marta i to sa 47. grenadirskim pukom 22. pešadijske divizije, 1. pukom belogardejskog Ruskog zaštitnog korpusa, delovima ustaško-domobranske 12. hrvatske divizije i četnicima. Na pravcu neprijateljevog napada Brčko - Čelić - Tuzla 28. divizija imala je samo četiri bataljona jer su druga četiri bila upućena prema Hajdučkom brdu kod Srebrenika. Brojno jači neprijatelj potisnuo je delove 28. divizije prvo prema Vražićima, a do mraka i na liniji Mrtvice - Han-Miladija - Žovik. Pokušaj delova 25. brodske i 21. slavonske brigade da izvrše protivnapad na bokove neprijatelja nije dao očekivane rezultate. Zbog ozbiljnosti situacije kod tih jedinica 28. divizije Štab 2. armije naredio je da se bataljoni, koji su bili angažovani u borbi kod Hajdučkog brda ponovo vrata 28. marta u sastav svojih jedinica kako bi se sprečio prodor neprijateljevih snaga od Brčkog prema Tuzli.⁷⁴²

Istog dana na frontu 23. divizije vodile su se vrlo žestoke borbe, naročito oko Srebrenika. Tri brigade (2. krajiška, 16. srpska i 9. srpska) pokušavale su da ovladaju Golim brdom (kota 719), Kujakušama i Igrištem (kota 521) istočno do drumu Srebrenik - Srnice. Međutim, to im nije polazilo za rukom, jer su se delovi nemačke 117. lovačke i 22. pešadijske divizije na njima dobro utvrdili i pružali žilav otpor.

Na ostalim delovima fronta situacija je bila relativno mirna, osim što su se na odseku 7. srpske brigade vodile manje borbe. U tim borbama (29. marta) 23. divizija imala je 85 poginulih i 253 ranjena borca.⁷⁴³

Štab 2. armije uputio je tog dana u večernjim časovima radiogram Generalštabu JA u kojem je izneo situaciju na frontu. Štab je smatrao da je neprijatelj uspeo da izvede prvi deo svog plana gotovo bez otpora pošto je 16. srpska brigada zbog iznenadnog napada neprijatelja, napus-

ti Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 32; AVII, k. 272-A, reg. br. 6-200/4.

⁷⁴⁰⁾ Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 32.

⁷⁴¹⁾ Isto, dok. br. 35.

⁷⁴²⁾ Isto, dok. br. 37; Zdravko Cvetković, n. d., str. 235; AVII, k. 272-A, reg. br. 44-12/14.

⁷⁴³⁾ Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 32, 33 i 50; AVII, k. 273, reg. br. 1-29/1.

tila 28. marta položaje bez jačeg otpora i time omogućila dubok prodor neprijatelju do reke Tinje. Uz to Štab 2. armije zaključio je da je »glavni dobitak« bio taj što se »prvi put uspelo da jedinice ostanu na položajima posle uspelog neprijateljskog obuhvata«, ali i da se »i ovoga puta ispoljilo malo borbeno iskustvo naših jedinica«, kao i to da se »opet pokazalo da je ovakve operacije vrlo teško voditi bez sigurne veze, tj. radio-stanica bar za svaku brigadu«, a kojih u jedinicama 2. armije nije bilo dovoljno.⁷⁴⁴

Avijacija NOVJ podržavala je 29. marta dejstva jedinica 14. korpusa tukući ciljeve u rejonima Brčkog, Gradačca i Srnica. To je bilo prvi put da se avijacija pojavila na tom delu fronta 2. armije od kako je počela neprijateljeva operacija »Majska oluja«.⁷⁴⁵

Neprijatelj je 30. marta nastavio žestoko da napada na čitavom frontu.

Delovi 28. divizije, bili su posle dvočasovne borbe primorani da se povuku na naredne položaje, jer je neprijatelj, uz podršku artiljerije i samohodnih wuđa, uspeo da se probije od reke Gnjice i da izbije na liniju Tutnjevac - Babetino Brdo - Pukiš - Vražići, čime je sa severa ugrozio Čelić.⁷⁴⁶

Istovremeno su 16. srpska brigada 25. divizije i 2. krajiška brigada 17. divizije u sadejstvu sa delovima 14. srpske brigade 23. divizije vodile ogorčene borbe za Donji Srebrenik, Mustafić, Ježinac i Karahum (kota 662). Smenjivali su se juriši i protivjuriši, vođeni su i »bombaški dvo-boji« ali neprijatelj nije odstupao. Posebno se čvrsto držao u školi u Donjem Srebreniku čiju je odbranu pomagalo pet tenkova koji su se probili iz Špionice do škole. Borba je trajala čitav dan i noć ali bez pomeranja neprijatelja s njegovih položaja. Levo do 16. srpske brigade napadala je 9. srpska brigada 23. divizije. Ona je uspela da zauzme Zuborovo brdo 30. marta, a do zore 31. marta i Golo brdo. Istovremeno je 14. srpska brigada ovladala položajem koji je držala pre neprijateljevog protivudara.

Na ostalim delovima fronta vladalo je relativno zatišje uz obostrano življu izviđačku delatnost i radove na fortifikacijskom uređenju položaja.⁷⁴⁷

Štab 2. armije obavestio je 30. marta Generalštab JA da je situacija i dalje vrlo složena i da je namera 2. armije da upornim dejstvom održi sadašnju liniju fronta, jer bi njegovim daljim skraćivanjem bila ugrožena Tuzla, a njen gubitak značio bi u datoj situaciji, veliki vojnički i politički gubitak. Štab je izvestio da su jedinice od prelaska preko Drine »izdržale zaista stalan i veliki teret«, koji je, pored ostalog, onemogućio da se, ma i za kraće vreme, bar jedna divizija drži »u rezervi radi sređivanja i učvršćenja«. Štab 2. armije izrazio je uverenje da će liniju fronta uspeti da odbrani sve dok 1. armija JA ne ispolji svoja dejstva i, ujedno, zamolio za pomoć avijacije.⁷⁴⁸

744) AVII, k. 274, reg. br. 6-199 i 6-200/4.

745) Zbornik NOR, tom X, knj. 2, dok. br. 79.

746) Isto, dok. br. 37; AVII, k. 272-A, reg. br. 44-12/44 i k. 273, reg. br. 1-30/1.

747) Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 32, 33, 35, 37 i 50; AVII, k. 273, reg. br. 1-30/1.

748) AVII, k. 274, reg. br. 6-203/4.

Trideset prvi mart je prošao relativno mirno. Na delu fronta jedinica 28. divizije vođene su samo manje borbe. Te jedinice čvrsto su držale položaj na liniji Udrigovo - Međednik - kota 301 - put Koraj-Čelić - desna obala reke Gnjice - reka Šibošnica sa bočnim obezbeđenjem na Vjetreniku.⁷⁴⁹

Na frontu 23. divizije oštre borbe vodile su se jedino na delu od Srebrenika do Špionice. Toga dana 31. marta, u 18.30 časova posle snažne artiljerijske pripreme 2. krajiška brigada prešla je u opšti protivnapad na Gornji i Donji Srebrenik koji je, u žestokoj borbi, uspela da oslobodi, a potom i da produži gonjenje neprijatelja prema Špionici.⁷⁵⁰

Deveta srpska brigada, posle zauzimanja Golog brda u zoru 31. marta uspela je da ovlada i Mustafićima, a 1. aprila izjutra da uđe u Špionicu. Sedma srpska brigada 23. divizije i 19. srpska brigada 25. divizije vodile su manje bezuspešne borbe za Borike, kod Sokola.⁷⁵¹

Toga dana, 31. marta, 25. divizija primila je naređenje Štaba 2. armije za pomeranje 16. i 19. srpske brigade u međuprostor između 28. i 23. divizije. U skladu s tim Štab 25. divizije odlučio je da obe brigade izvuče iz borbe i da u 20 časova izvrše marš i posednu položaj na zapadnom delu planine Majevice: 19. srpska brigada na liniji Debelo brdo (kota 456) - Vjeternik (kota 705) - Mali kamen (kota 543) održavajući vezu desno s levokrillnim delovima 28. divizije, a 16. srpska brigada na liniji Podorašje - Lisovići - Tinja, sa zadatkom da zatvori pravac Srebrenik - Dobrnja održavajući vezu desno sa 19. srpskom brigadom a levo s jedinicama 23. divizije prema Srebreniku. Osamnaesta i 25. divizije ostala je i dalje na starim položajima južno od reke Čuče.⁷⁵²

Tako su završene borbe u zapadnom delu severoistočne Bosne za vreme nemačke operacije »Majska oluja«. Poslednjeg dana prvog dana aprila 1945. inicijativa je konačno prešla na stranu 2. armije. Neprijatelj se glavnim snagama povukao, uglavnom, na linije - Brčko.

Borbena dejstva 2. armije od 21. februara do 1. aprila 1945. karakterisala su dva perioda: prvi period od 21. februara do 18. marta bio je, uglavnom, period ofanzivnih operacija jedinica 2. armije u kojem su postignuti veoma značajni rezultati. Jedinice 14. korpusa (23, 25. i 45. divizija) oslobodile su skoro sav zapadni deo severoistočne Bosne, osim Posavine i, na širokom frontu, izbile na reku Bosnu. Od većih mesta bili su oslobođeni Gračanica, Gradačac i Modriča. Taj uspeh bio je i rezultat rizičnih operacija jer su se jedinice 25. divizije duboko uklinile u posavski trokut i time izložile svoj desni bok eventualnom udaru neprijatelja od Bosanskog Šamca i Brčkog. Na tu je mogućnost upozoravao i vrhovni komandant JA maršal Tito 5. marta 1945. Slično je bilo i s jedinicama 23. i 45. divizije koje su se našle prema Doboju i Maglaju.

⁷⁴⁹> Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 37; AVII, k. 273, reg. br. 1-31/1

⁷⁵⁰> Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 50.

⁷⁵¹> Isto, dok. br. 32.

⁷⁵²> Isto, dok. br. 31 i 33.

Drugi period je od 19. marta do 1. aprila kada su se jedinice 2. armije nalazile u teškim odbrambenim borbama posle prelaska nemačko-ustaško-domobransko-četničkih jedinica i delova belogardejskog Ruskog zaštitnog korpusa u protivudar na pravcima Brčko - Čelić - Tuzla, Brčko - Gornja Brka - Srnice, Brčko - Gornji Žabari - Gradačac, Bosanski Šamac - Modriča - Gradačac i Doboj - Gračanica. U toj operaciji koju je neprijatelj nazvao »Majska oluja« angažovane su dve nemačke divizije: 22. pešadijska divizija (bez 65. grenadirskog puka koji je ostao na sektoru Bijeljine) i 117. lovačka divizija sa 737. i 749. pukom, Borbeno grupa »Gajger«, ustaško-domobranska 12. hrvatska divizija i delovi 15. hrvatske divizije, četnici Majevičkog, Trebavskog i Ozrenskog korpusa i 1. puk belogardejskog Ruskog zaštitnog korpusa. Učešće nemačke 7. SS divizije »Princ Eugen«, iako planirano na pomoćnom pravcu Vareš - Kladanj - Tuzla otpalo je u poslednjem času zbog početka napada Operativne grupe korpusa JA 28. marta prema Sarajevu i angažovanja te divizije na tom sektoru.

U tim ofanzivno-defanzivnim borbama uočeni su, kao i ranije, mnogi nedostaci u jedinicama s krupnim posledicama - na prvom mestu teškim gubicima. Samo u borbama od 15. do 31. marta jedinice su imale sledeće gubitke: 23. divizija 288 poginulih, 732 ranjena i 15 nestalih boraca, 25. divizija 126 poginulih, 288 ranjenih i 150 nestalih boraca, a 45. divizija 7 poginulih, 50 ranjenih i 2 nestala borca (ukupno u 14. korpusu 421 poginuo, 1070 ranjenih i 167 nestalih boraca), 17. divizija 161 poginulog, 409 ranjenih i 73 nestala borca i 28. divizija 49 poginulih, 195 ranjenih i 2 nestala borca. Ukupno je u 2. armiji za poslednjih 15 dana marta 1945. poginuo 631, ranjena 1674, a nestala 242 borca. Time se smanjivalo i brojno stanje 2. armije JA - od 62845, koliko je bilo 1. januara 1945, već se 18. februara smanjilo na 47771 borac, 15. marta na 41114, a u drugoj polovini marta na ispod 40000 boraca.⁷⁵³ (*Prilozi br. 2, 3, 5, 14 i 17*).

Organizacijsko odeljenje Generalštaba JA propisalo je novu formaciju za streljačke divizije JA tipa »IVA« koja je stupila na snagu 14. marta. Nova formacija dostavljena je i Štabu 2. armije za potrebe njenih jedinica. Štab 2. armije uputio je novu formaciju 15. marta štabovima 3. i 14. korpusa. Po novoj trajnoj formaciji brojno stanje oko 7000 vojnika streljačke divizije trebalo je reorganizovati do kraja marta. Time se želelo postići da u završnim operacijama za oslobođenje Jugoslavije sve četiri armije (1, 2, 3. i 4.) budu pokretljivije i udarnije jedinice.⁷⁵⁴ Štab 2. armije međutim, usled teških borbi u martu, tu formaciju Generalštaba JA nije mogao da sprovede u život. (*Prilog br. 18-21*)

Kroz analizu proteklih borbi izvršenu u svim jedinicama 2. armije, uočene su ovakve greške i propusti: da se borci nedovoljno utvrđuju (ukopavaju), da su im rovovi plitki i da ne pružaju dovoljnu zaštitu od neprijateljeve pešadijske i artiljerijske vatre; da jedinice ne vrše brižljivo maskiranje položaja, a borci da se šetaju na položajima i izlažu vatri, posebno neprijateljevih snajperista; da se na položajima više, galami, dovikuje i, na taj način, omogućava neprijatelju da lakše utvrdi liniju

⁷⁵³> Isto, dok. br. 13; tom IV, knj. 32, dok. br. 2, i knj. 33, odk. br. 124.

⁷⁵⁴> Isto, tom IV, knj. 34, dok. br. 42 i 73.

položaja i raspored snaga; da pojedine jedinice ne organizuju predstražni, glavni i prihvatni odbrambeni položaj i da ih ne osposobljavaju za kružnu odbranu i po grupnom sistemu uz organizovanje jake vatre u međuprostorima, kao i raznih inženjersko-tehničkih prepreka; da se protivnapadi vrše neorganizovano, bez dovoljno pripreme, najčešće, s onim snagama koje su u prethodnoj borbi izgubile položaj, što zbog psihološkog opterećenja, nije garantovalo uspeh protivnapada, naročito ako se dotična jedinica nije prethodno sredila; da štabovi većim delom, pored izdavanja borbene zapovesti ne prave odgovarajuće planove za napad, pa napade izvode nedovoljno pripremljene i organizovane što dovodi do nepotrebnih gubitaka; da se starešine često stavljaju u ulogu boraca i time prave veliki gubici u kadrovima na svim nivoima; da se upućivanje izviđačkih grupa i patrola vrši bez potrebnih uputstava i, na taj način, ti organi prepuštaju se sami sebi i snalažljivosti njihovih starešina; da se štabovi i komande u toku borbe kruto drže dobijenih zadataka umesto da ispoljavaju samoinicijativu zavisno od konkretne situacije; da vojni rukovodioci »ne posvećuju skoro nikakvu pažnju svojoj ličnoj izgradnji«; da je disciplina vatre i sadejstvo u vatri, naročito poluautomatskog i automatskog oružja, vrlo slabo, tako da po pravilu, svaki puškomitraljezac (mitraljezac) tuče za sebe ne obazirući se na vatra susednih oruđa; da se nedovoljno prati artiljerijska vatra i jedinice ne prilaze na odstojanje sa kojeg bi mogle izvršiti brz udar na neprijatelja čim dejstvo artiljerije prestane tako da neprijatelj ne dobije u vremenu da se sredi, izvede jedinice iz zaklona na položaj i spremno dočeka juriš; da se ne shvata uloga rezerve i ne obraća dovoljna pažnja na raspored sopstvenih snaga po dubini; da borci i rukovodioci ne poznaju dovoljno taktiku neprijatelja i tehničke mogućnosti njegovog naoružanja; da se položaji napuštaju bez odobrenja, a jaki topografski objekti gube u borbi za vrlo kratko vreme, a kada ih treba ponovo zauzeti, napadaju se i po nekoliko dana.

Štab 2. armije uočio je sve te slabosti i izdao naređenje 24. marta potčinjenim jedinicama ukazujući im na propuste i mere koje je trebalo preduzimati, posebno da »bez naređenja nema odstupanja« i da se to »saopšti svim rukovodiocima od desetara do komandanta divizije«.⁷⁵⁵

DEJSTVA NA SUSEDNIM FRONTOVIMA MARTA 1945. GODINE

Za vreme ogorčenih borbi 2. armije u severoistočnoj Bosni i u dolini Drine, ka Bijeljini i Brčkom, kao i prema reci Bosni i dalje na jug na komunikaciji Rogatica - Sokolac, na dravskom i sremskom frontu odvijala su se različita dejstva. Dok su severno od Drave jedinice 3. armije vodile teške borbe na bolmanskom mostobranu protiv trupa Grupa armija »E«, dotle je na sremskom frontu, uglavnom, vladalo zatišje uz povremeno jače izviđačko-obaveštajne akcije i borbe između reka Bosuta i Save za poboljšanje položaja.

- ⁷⁵⁵> Isto, tom XI, knj. 2, knj. 2, dok. br. 26 i 27.

Borbe 3. armije

Na dravskom frontu, posle povlačenja jedinica 12. korpusa na prostor severno od reke Drave i završetka nemačke operacije »Vukodlak«, vladalo je zatišje pred novu buru.

U Štab 3. armije slivali su se obaveštajni podaci o velikom grupisanju nemačkih snaga na frontu u Mađarskoj u vezi s predstojećom velikom nemačkom ofanzivom. Generalštab JA tražio je od Štaba 3. armije da mu se dostave izvori tih obaveštajnih podataka, a vrhovni komandant JA stavio je 4. marta snage 3. armije, koje su se nalazile severno od Drave, pod komandu maršala Fjodora Ivanoviča Tolbuhina, komandanta 3. ukrajinskog fronta Crvene armije. Vrhovni komandant upozorio je Štab 3. armije da poveća budnost s obzirom na veliku koncentraciju nemačkih jedinica duž fronta u Mađarskoj, potvrđenih iz više izvora.

Na savetovanju u nemačkoj Vrhovnoj komandi oružanih snaga održanom 23. januara 1945, odlučeno je da se u Mađarskoj preduzme jedna jaka ofanzivna operacija s glavnim ciljem da se sovjetskom 3. ukrajinskom frontu nanese poraz nabacivanjem na reku Dunav i time obezbede petrolejska polja u Mađarskoj i Austriji koja su u to vreme podmirivala 80% nemačkih potreba. Ta ofanziva nazvana je »Prolećno buđenje« (»Früchlingserwachen«) i za nju je nemačka Vrhovna komanda znatno ojačala svoje snage u Mađarskoj. Sa zapadnog fronta dovedeni su 6. SS oklopna armija i neke druge jedinice, tako da su protiv 3. ukrajinskog fronta Crvene armije koncentrisane početkom marta 31 divizija (od kojih 11 oklopnih) i više drugih jedinica, s preko 431000 vojnika, 877 tenkova, 850 aviona i 5630 topova i minobacača.

Treći ukrajinski front tada se užurbano pripremao da spremno dočeka navalu tolikog broja vojnika, tenkova, topova i aviona, pa je izgrađeno na stotine kilometara rovova po frontu i u dubini, kako bi se odbio koncentrični udar nemačkih trupa a potom prešlo u protivudar.

Nemačka Grupa armija »E« dobila je zadatak da iz Podravine forsira Dravu na delu fronta koji su držale 3. armija JA (kod Valpova) i bugarska 1. armija (kod Donjeg Miholjca). Ta operacija šifrovano je nazvana »Šumski đavo« (»Waldteufel«). Nemci su, pored ustaško-domobranskih snaga angažovali 1. kozačko-konjičku, 11. vazduhoplovnu poljsku, 104. lovačku i 297. pešadijsku diviziju kao i Borbenu grupu »Fišer«.

Treća armija je tada na Dravi imala 16. i 36. diviziju te 51. diviziju kao rezervu neposredno iza fronta. I pored toga što se očekivao napad nemačkih jedinica koje su za tu operaciju stavljene pod komandu nemačkog 91. armijskog korpusa, i bugarska 1. armija i 16. divizija 3. armije bile su iznenađene. U zoru 6. marta nemačka 11. vazduhoplovna poljska divizija forsirala je Dravu na četiri mesta, nanoseći glavni udar kod Valpova. Šesnaesta divizija pružala je žestok otpor ali su nemačke jedinice, ipak, uspele da obrazuju mostobran, izbijajući čelom kod Bolmana (»bolmanski mostobran«).

Treći ukrajinski front se, takođe, žestoko suprotstavljao napadu nemačkih oklopnih snaga punih deset dana da bi 16. marta i sam prešao

u protivudar, probio front severno od Sekešfehervara i do 22. marta okružio nemačku 6. SS oklopnu armiju koja se iz obruča probijala po delovima i uz velike gubitke.

Na frontu 16. divizije 3. armije JA nemačke jedinice su, takođe, zastavljene. Zbog opšte pogoršane situacije na sovjetsko-nemačkom frontu, Hitler je 17. marta odlučio da se napusti bolmanski mostobran i da se nemačke jedinice povuku na desnu obalu Drave.

U međuvremenu su se maršal Tito i sovjetski maršal Tolbuhin dogovorili da u likvidaciji bolmanskog mostobrana učestvuju 12. korpus 3. armije JA, 133. streljački korpus Crvene armije i jedna bugarska divizija. Međutim nemačke jedinice skoro su se neopaženo povukle noću 20/21. marta na desnu obalu Drave, ostavljajući samo četiri bataljona u zaštitnici. Štab 16. divizije uočio je izvlačenje nemačkih snaga i samoinicijativno je naredio svojim jedinicama da napadnu nemačke zaštitničke delove, koji su se noću 21/22. marta pod borbom prebacile preko Drave. Tako je bolmanski mostobran likvidiran. U tim borbama je 3. armija, odnosno 12. korpus imao 661 poginulog, 2270 ranjenih i 120 nestalih boraca. Posle toga na Dravi je nastalo relativno zatišje što su jedinice 3. armije iskoristile za sređivanje, odmor i popunu svojih redova posle pretrpljenih gubitaka u borbama za bolmanski mostobran.⁷⁵⁶

Dejstva 1. armije

Jedinice 1. armije na sremskom frontu u periodu od 21. februara do kraja marta 1945, osim izviđačko-obaveštajne delatnosti, nisu imale drugih akcija. Zabeleženo je da su u drugoj polovini marta jedinice 1. armije izvele 10 većih takvih akcija. I neprijatelj je preduzimao slične akcije, posebno na Dunavu. Prva armija je taj period iskoristila za odmor i popunu jedinica, i za prelazak na novu formaciju. Ukinute (rasformirane) su četvrte brigade u divizijama, i popunjene njihovim ljudstvom ostale jedinice. Jedino su u 1. proleterskoj diviziji, zbog tradicije, ostale četiri brigade.

Od značajnijih događaja na sremskom frontu u pomenutom periodu bila je poseta feldmaršala Harolda Aleksandera (*Alexander, sir Harold Rupert Viskont of Tunis*) vrhovnog savezničkog komandanta na Sredozemlju. Feldmaršal Aleksander došao je u Beograd 21. februara 1945. gde je 21. i 24. februara vodio zvanične razgovore s maršalom Titom o usklađivanju završnih operacija dve savezničke armije u severnoj Italiji, Istri i prema Austriji. Posebno su se zadržali na problemu Trsta i teritorije oko reke Soče, pošto je Aleksander izrazio želju da na toj teritoriji Trst i komunikacije koje izvide prema Austriji budu pod njegovom komandom. Maršal Tito smatrao je da su Trst, Istra i Slovenačko primorje deo jugoslovenske teritorije koja je posle završetka prvog svet-skog rata pripala za zelenim stolom Kraljevini Italiji, kao rezultat pogađanja i sporazuma između velikih sila na osnovu tajnih klauzula Londonskog sporazuma iz 1915. godine. Maršal Tito smatrao je da na toj

⁷⁵⁶¹ Isto, tom II, knj. 15, dok. br. 140, 148 i 149; Ljubivoje Pajović i dr., n. d., str. 288 -

teritoriji postoje već izgrađena narodna vlast i djeluju jedinice NOVJ, i da će on omogućiti sve što je potrebno feldmaršalu Aleksanderu za njegova dejstva prema Austriji. Pošto tada nije postignut definitivni sporazum dogovoreno je o drugim aspektima koordinacije dejstava na tom širokom području, kao i o daljem ukazivanju pomoći od zapadnih saveznika jugoslovenskim oružanim snagama.

Feldmaršal Aleksander je za vreme svog boravka u Beogradu izrazio želju da poseti front. To mu je omogućeno 25. februara kada je doputovao u večernjim satima u Erdevik gde se nalazio Štab 1. armije. Za vreme večere rezmenjene su zdravice između njega i general-lajtnanta Peka Dapčevića, komandanta 1. armije NOVJ. Feldmaršal Aleksander je u svojoj zdravici, pored ostalog, rekao i ovo:

»Vojnici,

Vi ste pre tri godine ustali na borbu onda kada je situacija bila veoma tamna i teška za sve nas. Kada sam se iskrcao u Italiji s mojom pobedonosnom armijom tek tada sam mogao uvideti koliko pomoć pruža vaša vojska opštoj savezničkoj stvari. Studirao sam vašu istoriju u ovom ratu s najvećim interesovanjem. Sećam se sve vaše junačke borbe, a naročito se sećam junačke Kozare koja je herojski izdržala borbu protiv neprijatelja koji je išao da je uništi. Poznate su mi isto tako i vaše borbe u maju 1943. godine, kada je vaša izglednala vojska izdržala neravnu borbu sa 11 divizija.

Teški dani stoje iza nas. Veliki dani su pred nama. Uskoro ćemo se spojiti severno od Jadrana i tako, kao pravi ratni drugovi, pobedonosno završiti ovu borbu.

"Od moje armije u Italiji, kojom imam čast da komandujem, ja vam nosim tople pozdrave. Pozdravljam hrabru borbu Jugoslovena i Jugoslavije i njenog vođu koji vodi narode Jugoslavije u srećan život«.

Sutradan, 26. februara, feldmaršal Aleksander je u pratnji generala Dapčevića i drugih oficira (britanskih i jugoslovenskih) posetio front 6. proleterske (ličke) i 21. divizije u rejonima Šid - Adaševci - Mala Vašica i Ilok - Šaregrad, obišao rovove, razgledao naoružanje i razgovarao s borcima. Posle toga se vratio u Beograd i odatle 28. februara odleteo u Štab 3. ukrajinskog fronta gde se sastao s maršalom Tolbuhinom.⁷⁵⁷

Borbe 2, 3. i 5. korpusa u jugoistočnoj Bosni (sarajevska operacija)

Na savetovanju u Generalštabu JA održanom u Beogradu od 25. do 28. februara 1945. s komandantima armija, vrhovni komandant maršal Tito, pošto je saslušao izveštaje o stanju na pojedinim delovima jugoslovenskog fronta, doneo je odluku o daljim dejstvima jedinica 1, 2. i 3. armije i 8. udarnog korpusa NOVJ (od 2. marta - 4. armije JA). Tada su, načelno, razmatrana dejstva 1, 2. i 3. armije. Komandant 8. korpusa, general-lajtnant Petar Drapšin, ostao je tu do 3. marta jer je s njim

⁷⁵⁷> Ljubivoje Pajović i dr., str. 216 - 227 i 246 - 250.

detaljno razrađen plan prolećne ofanzive 4. armije u ličko-primorskoj operaciji, koja je trebalo da počne 20. marta 1945.

Početak marta u Generalštabu JA odlučeno je da se pristupi operaciji za oslobođenje Sarajeva. Vrhovni komandant uputio je 5. marta radiogramska naređenja Štabu 2. armije i štabovima 2, 3. i 5. korpusa. U naređenju Štabu 2. udarnog korpusa stajalo je:

»Radi bržeg stvaranja uslova za likvidaciju Sarajeva naređeno je 3. korpusu da pristupi likvidaciji Rogatice, Sokolca i drugih uporišta na Romaniji, težeći što pre da izbije na Mokro.

Vi učinite sledeće:

1) 37. diviziju ojačati artiljerijom, a po mogućstvu i delovima 3. divizije i pristupite likvidaciji Jabuke i drugih uporišta u dolini Prače, težeći izbiti na liniju Pale - Bogovići, gde bi se povezali sa 3. korpusom.

2) 29. divizija da i dalje nadire ka Sarajevu i teži čim pre izbiti ka Pazariću, gde uhvatiti vezu levo sa 5. korpusom.

3) Izvestite nas odmah o preduzetim merama, te da bi mogli koordinirati vaš rad sa 3. korpusom.«⁷⁵⁸

Štab 2. korpusa odgovorio je 6. marta Generalštabu JA da su njegove jedinice već dobile zadatak koji odgovara pomenutom naređenju, da se 37. divizija nije mogla ojačati artiljerijom zbog neprohodnosti komunikacije zbog visokog snega, da je čišćenje u toku i da je uspostavljena veza između 3. i 5. korpusa.⁷⁵⁹

Vrhovni komandant JA uputio je slično naređenje i Štabu 5. korpusa u kojem je bilo predviđeno da u borbama za oslobođenje Sarajeva učestvuje samo jedna divizija ovog korpusa. Međutim, kasnije je to preinačeno i naređeno da 5. korpus napada u pravcu Sarajeva sa devet brigada, odnosno sa 4. i 10. divizijom i Grupom brigada Zeničkog sektora.⁷⁶⁰

Štab 2. armije primio je 6. marta naređenje vrhovnog komandanta u kojem su precizirani zadaci 3. korpusa koji se, još uvek, nalazio pod komandom Štaba 2. armije. Takođe Štab 2. armije upoznat je i sa zadacima 2. i 5. korpusa. Na to naređenje Štab 2. armije odgovorio je 7. marta da će obe divizije 3. korpusa izbiti na komunikaciju Sarajevo - Sokolac do 12. marta i da im je dodeljen jedan divizion pukovskih artiljerijskih oruđa.⁷⁶¹ Istog dana, 7. marta, vrhovni komandant je intervenisao da 3. korpus »napada čim pre po predviđenom planu.«⁷⁶²

Posle toga usledilo je naređenje vrhovnog komandanta od 17. marta o formiranju Operativnog štaba Grupe korpusa, a zatim je 20. marta vrhovni komandant obavestio Štab 2. armije da će 5. korpus učestvovati u sarajevskoj operaciji sa pet brigada i da će se za napad na uporišta od Busovače do Slavenskog Broda angažovati četiri brigade. Istog dana vrhovni komandant obavestio je Štab 2. armije da se Operativni štab za sarajevsku operaciju nalazi pod neposrednom komandom General-

⁷⁵⁸> Zbornik NOR, tom II, knj. 15, dok. br. 144.

⁷⁵⁹> AVII, k. 396, reg. br. 11-91/1.

⁷⁶⁰) Zbornik NOR, tom II, knj. 15, dok. br. 146.

«•n Isto.

⁷⁶²> Isto, dok. br. 147.

štaba JA, i da su 2, 3. i 5. korpus stavljeni pod komandu Operativnog štaba. Time je 3. korpus izišao iz sastava 2. armije.

Nemačka Vrhovna komanda oružane sile (Vermaht) poklanjala je posebnu važnost držanja Sarajeva ne samo kao ekonomskog, kulturnog i političkog centra čitave Bosne, već i kao važne operativno-strategijske saobraćajne raskrsnice. Radi toga je Hitler, u svojoj direktivi od 23. februara 1945, naredio da se brani »velika teritorija Sarajeva pokretnim vođenjem rata« i da se za to angažuje 21. brdski armijski korpus.⁷⁶³

Taj korpus je za odbranu Sarajeva imao na raspolaganju znatne snage: 7. SS brdsku, 181. pešadijsku i 369. legionarsku diviziju, zatim 964. i 969. tvrđavsku brigadu, SS policijski puk »Nagel«, delove belogardejskog Ruskog zaštitnog korpusa, 696. bataljon poljske žandarmerije, 1025. bataljon za osiguranje, 803, 834, 935, 592. i 920. landesšicen bataljon. Pod komandom nemačkog 21. brdskog armijskog korpusa nalazile su se ustaško-domobranske 8. i 15. hrvatska divizija i ostaci 9. gorske (brdske) divizije.

Raspored tih nemačkih i kvislinških snaga u to vreme je bio sledeći:

- 363. puk 181. pešadijske divizije na drumu Sarajevo - Podromanija; 334. puk 181. pešadijske divizije duž puta Sarajevo - Pale - Stambolčić; nemačka 964. tvrđavska brigada i 1. stajaći djelatni zdrug (ustaška brigada) na komunikaciji Vojkovići - Jablanica; 369. legionarska divizija i 2. gorski zdrug (brdska brigada) na prostoru Pazarić - Tarčin - Ivan-sedlo; 9. stajaći djelatni zdrug (ustaška brigada) duž komunikacije Rajlovac - Semizovac - Ilijaš; SS policijski puk »Nagel« (bez dva bataljona) i 11. stajaći djelatni zdrug (ustaška brigada) na drumu Kiseljak - Busovača; 935. landesšicen bataljon u rejonu Visokog; 969. tvrđavska brigada, 803. i 834. landesšicen bataljon i delovi belogardejskog Ruskog zaštitnog korpusa duž komunikacija Zenica - Busovača i Zenica - Kakanj - Doboj; 359. puk 181. pešadijske divizije i 920. landesšicen bataljon u rejonu Zenice; dva bataljona SS policijskog puka »Nagel«, 3. ustaška dopunska brigada i druge manje jedinice oko Sarajeva; 7. SS divizija »Princ Eugen« na širem prostoru zapadno od Sarajeva, u gotovosti za upotrebu na ugroženim pravcima.

Odbrana Sarajeva bila je poverena komandantu 1034. feldkomandanture, a unutrašnja odbrana grada podeljena na šest uporišta.⁷⁶⁴

U operaciji za oslobođenje Sarajeva trebalo je da učestvuju: sa severa 4. i 10. divizija 5. korpusa; sa severoistoka 27. i 38. divizija 3. korpusa; s istoka 37. divizija 2. korpusa, a s juga i jugoistoka 3. divizija 2. korpusa, uz sadejstvo 29. divizije iz istog korpusa, kao i Grupa brigada Zeničkog sektora 5. korpusa (13. krajiška 39. divizije, 18. srednjobosanska 53. divizije, 11. krajiška 4. divizije i 1. artiljerijska brigada 5. korpusa).⁷⁶⁵

Do 25. marta 1945. godine jedinice 2, 3. i 5. korpusa dejstvovale su na svojim operacijskim sektorima, bez posebno koordiniranih dejstava. To su sve bile uvodne borbe radi posedanja što povoljnijih položaja za

⁷⁶³> Vidi str. 429 i 430.

⁷⁶⁴> Grupa autora, *Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije, 1944-1945*, str. 517-519.

⁷⁶⁵) *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 34, dok. br. 57 i 59.

napad na Sarajevo. U tom periodu neke jedinice imale su vrlo teške borbe, kao, na primer, 3. divizija 2. korpusa.

Početak marta 1945. 3. divizija nalazila se raspoređena južno i jugoistočno od Sarajeva: 5. proleterska (crnogorska) brigada na levom krilu od Podova do Crvene stijene, 9. crnogorska brigada od Crvene stijene do Pavlovca i 7. crnogorska omladinska brigada »Budo Tomović« na desnom krilu od Pavlovca i Nikolića do Višnje. Na tim položajima 3. divizija vodila je manje borbe sve do 16. marta kada je 7. SS divizija »Princ Eugen« napala u bok i pozadinu 5. proleterske brigade. Noću 16. marta krenula je 7. SS divizija u dve kolone: jedna (13. SS puk) iz rejon Butmir - Hrasnica, i druga (14. SS puk) iz rejon Blažuja, preko planine Igmana i, u zoru, iznenada napala slabije delove 5. proleterske brigade, odbacila ih u pravcu Ledića i Trebečaja i izbila u rejon Trnova, dovodeći 5. proletersku brigadu i artiljerijske jedinice 5. korpusa u kritičnu situaciju. Istovremeno, izvršila je napad i nemačka 964. tvrđavska brigada iz rejon Jablanica - Krupac prema dolini Presjenice, a jedan bataljon puka »Bergman« Ruskog zaštitnog korpusa od Pala je upao u Kasindo, dok je grupa »Daniel« (ojačani 696. bataljon feldžandarmerije) izbio 18. marta u Pavlovac. Razvile su se vrlo teške i dramatične borbe, zbog čega je Štab 2. korpusa privukao i delove svoje 29. divizije. U protivnapadu 22/23. marta neprijatelj je bio primoran da se povlači u svoje polazne rejone za napad. Sedma omladinska brigada »Budo Tomović« zauzela je do 25. marta položaj na levom krilu 29. divizije na liniji Mojčevići - Prečani - Umčani - Trebečaj, a 5. proleterska brigada položaj od Grabske stijene do Ulobića, dok je 9. crnogorska brigada povučena u rejon Trnova na odmor i u divizijsku rezervu.⁷⁶⁶

Vrhovni komandant JA je, za iznenađenje koje je doživela 3. divizija prilikom napada 7. SS divizije »Princ Eugen« preko Igmana u pravcu Trnova, oštro ukorio Štab 2. korpusa, smatrajući da je to bio rezultat slabe budnosti, slabog izviđanja i nedovoljnog osiguranja krila i bokova 3. divizije. Istovremeno, naredio je da se zauzme Trnovo i da se 29. diviziji skrene pažnja na osiguranje desnog boka i pravca koji vodi preko Bjelašnice.⁷⁶⁷

Štab 2. korpusa postupio je po tim naređenjima vrhovnog komandanta i sa 3. divizijom, ojačanom s dva bataljona 29. divizije, prešao u već pomenuti protivnapad 22/23. marta.⁷⁶⁸

Trideset sedma divizija 2. korpusa sa svoje tri brigade (3. proleterskom - sandžačkom i 4. i 5. sandžačkom brigadom) vodila je do kraja meseca borbe protiv neprijatelja na prostoru Stambolčić - Pale - Mokro, nalazeći se desno od 3. divizije.⁷⁶⁹

Dvadeset deveta divizija 2. korpusa nalazila se od 21. do 26. marta prema neprijatelju na Ivan-sedlu i pripremala opšti napad, s tim što su njena dva bataljona ojačala 3. diviziju u protivnapadu od noći 22/23. marta na nemačke jedinice u rejonu Trnova. Neprijatelj je na Ivan-sedlu napao 29. diviziju noću 26/27. marta i tom prilikom su položaji kod

⁷⁶⁶> Isto, dok. br. 89 i 115.

⁷⁶⁷> Isto, tom II, knj. 15, dok. br. 157.

⁷⁶⁸> Isto, tom IV, knj. 34, dok. br. 89, 115 i 116.

⁷⁶⁹) Isto, dok. br. 84.

Malog Ivana prelazili nekoliko puta iz ruke i ruku. Dvadeset osmog marta 29. divizija (bez 14. hercegovačke brigade koja je prebačena na prostor Lepenica - Kreševo) izvršila je protivnapad na neprijatelja na Ivan-sedlu. Četiri dana trajale su oštre borbe ali se Ivan-sedlo nije moglo zauzeti. Potom je 29. divizija, po naređenju Štaba 2. korpusa, prebacila svoju 10. i 11. hercegovačku brigadu na prostor Kreševo - Lepenica radi ofanzivnog dejstva na komunikacijama Ivan-sedlo - Blažuj i Blažuj - Kiseljak; Ivan-sedlo je ostalo u blokadi. Za rukovođenje brigadama 29. divizije (10, 11. i 14. hercegovačka brigada) na prostoru Kreševo - Kiseljak - Lepenica formiran je Operativni štab. Novi udar na Ivan-sedlo, koje je zauzeto u večernjim časovima, izvršen je 4. aprila u 16 časova, a gonjenje neprijatelja preduzeto je prema Pazariću i Hadžićima.⁷⁷⁰

Treći korpus sa svoje dve divizije (27. i 38. divizija) nalazio se udesno od 37. divizije na komunikaciji Sarajevo - Sokolac. Na pravcu dejstva jedinica tog korpusa glavna odbrambena linija neprijatelja nalazila se na liniji Crvena stijena - Glog, a predstražni položaj na liniji Velika gradina (trig. 994) - Podromanija - Baltići - Pohovac. Te položaje branio je ojačani 363. puk nemačke 181. pešadijske divizije. Osnovni zadatak 3. korpusa bio je da ovlada neprijateljevim predstražnim položajem, likvidira uporišta između Sokolca do Crvenih stijena, a potom i ta uporišta. Napad je počeo 14. marta i do 16. marta postignut je samo delimičan uspeh. U prvi mah ovladano je delom komunikacije Sokolac - Crvene stijene od Karaule do Čavčevog polja, ali je neprijatelj ubacio svoje rezerve od Crvenih stijena i ponovo zaposeo taj deo komunikacije, držeći čvrsto u svojim rukama uporišta na Velikoj gradini u Podromaniji, Baltićima i Pohovcu.⁷⁷¹

Pošto je primljeno naređenje vrhovnog komandanta o formiranju Operativnog štaba Grupe korpusa, održan je 22. marta prvi sastanak Operativnog štaba na kojem su donesene odluke o dejstvima 2, 3. i 5. korpusa prema Sarajevu. Rešeno je da se sarajevska operacija izvede u dve etape: u prvoj da se izbije na bliže prilaze grada, i, u drugoj, da se izvrši napad na Sarajevo.⁷⁷²

To je bilo u skladu s naređenjem vrhovnog komandanta koje je 22. marta upućeno Operativnom štabu Grupe korpusa, i koje je glasilo:

»U sadašnjem odnosu snaga nije zagarantovan uspeh pri napadu na Sarajevo.

Nemačke snage još su jake i potrebno je sačekati makar koliko njihovo slabljenje pa tek onda preduzeti odlučni napad na sam grad.

Dotle treba sve više stezati obruč oko Sarajeva, likvidirati njegova istaknuta uporišta prema Trnovu i Podromaniji i prikupiti i srediti sve snage za odlučne operacije.

Budno pratite sve pokrete u Sarajevu, i naročito dalje prema [Slavonskom] Brodu i o svim promenama hitno izveštavajte.«⁷⁷³

⁷⁷⁰> Isto, dok. br. 92 i 116.

⁷⁷¹> Isto, dok. br. 163.

⁷⁷²> Isto, dok. br. 163, Grupa autora *Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije*, str. 521-2.

⁷⁷³> *Zbornik NOR*, tom II, knj. 15, dok. br. 164.

Štab 5. korpusa JA, čije su jedinice dobile zadatak da napadaju Sarajevo sa severa odlučio je 23. marta da 4. i 10. divizija izvrše pokret ka reci Bosni, da je forsiraju 29. marta na odseku Radinovići - Kakanj, da pređu komunikaciju Vareš - Visoko i posednu polazni položaj na liniji Rajlovac - Grdanj za direktan napad na Sarajevo. Prelaz preko Bosne mogao se izvršiti, uglavnom, preko mostova u rejonu Doboja i želzničke stanice Kakanj, kao i čamcima i skelama, u sadejstvu s Grupom udarnih bataljona 4. divizije koji su se još od kraja 1944. nalazili na tom sektoru. Međutim, neprijatelj je obezbeđivao taj sektor landesšicen bataljonima i pružao jak otpor 4. i 10. diviziji na mestima za prelaz na desnu obalu Bosne. U toku 29. marta 10. divizija prikupila se na širem prostoru Prapratnice, a 4. divizija, severnije od nje, u rejonu Sopotnice. Obe divizije uspele su da pređu na desnu obalu Bosne tek 31. marta i tu su primile zapovest Štaba 5. korpusa da produže prema Sarajevu. Ali, pošto je dobijeno obaveštenje da se nemačka 7. SS divizija grupiše na prostoru Zenica - Vareš - Čatići, Štab 5. korpusa je oko ponoći 31. marta obustavio pokret i naredio obema divizijama da isture po jednu brigadu prema Varešu gde se bila prikupila 7. SS divizija. U stvari, 7. SS divizija prikupila se za dejstva pravcem Vareš - Kladanj - Tuzla u bok 2. armiji i da u sadejstvu sa glavnim snagama 34. armijskog korpusa zauzme Tuzlu (operacija nazvana »Uskršnja zvona« - »Osterglocken«), Međutim prodor 4. i 10. divizije na desnu obalu Bosne i njihova orijentacija ka Sarajevu poremetila je planove 34. armijskog korpusa, te je 7. SS divizija »Princ Eugen« morala biti upućena u susret 4. i 10. diviziji kako bi onemogućila njihov napad na Sarajevo. Do sudara je došlo 1. aprila kada je nemački 13. SS puk napao 10. diviziju i 6. brigadu 4. divizije i, u ogorčenoj borbi, uspeo da potisne te naše jedinice. Ipak, one su u žestokom protivnapadu uspele da delimično razbiju neprijatelja i da ga odbace. No, i pored tog uspeha, 4. i 10. divizija izgubile su dragoceno vreme i tako praktički zakasnile sa poseđanjem polaznog položaja i napadom na Sarajevo. Šesta i 8. krajiška brigada 4. divizije zauzele su polazni položaj za napad na Sarajevo 6. aprila na liniji Koševo - Nahorevo, bez borbenog dodira s neprijateljem, jer su se nemačke jedinice već bile povukle iz grada. Deseta divizija je sa svojom 7. i 9. krajiškom brigadom izbila 5. aprila prema neprijatelju koji je držao položaj na liniji Podlugovi - Ilijaš - Semizovac - Reljevo, ali i one su kasnile zbog nepredviđenih borbi protiv 7. SS divizije »Princ Eugen«.⁷⁷⁴

Na osnovu naređenja Operativnog štaba, Štab 3. korpusa odlučio je 22. marta da 27. divizija, ojačana 5. sandžačkom brigadom 37. divizije 2. korpusa i 38. divizija posednu do 25. marta nove položaje za napad na Sarajevo i to: 38. divizija na prostoru Stari Grad - Kostreša - Vrana - Vučja Luka - Crni Vrh - Bjelogorci - Kadino Selo, a 27. divizija dotadašnje položaje 38. divizije, radi bočnog obuhvata neprijatelja na liniji Sokolac - Podromanija - Karaula, a jedna brigada, kao divizijska rezerva, na prostoru Kusače - Sijerci - Smrtići. Posle dolaska 27. divizije na taj prostor Štab 3. korpusa naredio je 25. marta da dve brigade postavi

⁷⁷⁴> Zbornik NOR, tom IV, knj. 34, dok. br. 57, 59, 74, 95, 11, 144 i 164; Grupa autora, *Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije*, str. 521-4, 529.

s obe strane drumca Crvene stijene - Podromanija i likvidira neprijateljeva uporišta na odseku Karaula - Crvena stijena, a jedna brigada da zauzme lučni položaj na liniji Pediše - Sokolac - Rešetnica - Mala gradina, sa zadatkom da zadrži taj položaj i obezbedi artiljeriju 27. divizije.

Trideset osma divizija dobila je zadatak: da jedna brigada sadejstvuje 27. diviziji na odseku Pustopolje - Mokro radi izolacije neprijateljevog uporišta na Crvenim stijenama, a druge dve brigade da čvrsto drže položaj na liniji od Gloga do Crnog vrha, severoistočno od Sarajeva. Pod komandu 38. divizije stavljen je i Tuzlanski odred u rejonu Rakove Noge.

Osnovna zamisao Štaba 3. korpusa bila je da se zauzmu neprijateljeva uporišta na komunikaciji Podromanija - Pustopolje, izoluju Crvene stijene, izvrši pritisak na isturene tačke neprijatelja na liniji Podromanija - Pohovac i tako neprijatelj primora da napusti te položaje. Sve pripreme za napad na neprijateljeva uporišta trebalo je završiti do 27. marta, a napad početi 28. marta u 4 časa.

U određeno vreme su 19. birčanska brigada 27. divizije, sa prostora Stari Grad - Čukurica, severno od komunikacije Podromanija - Crvene stijene, i 16. muslimanska brigada iste divizije sa polaznog položaja Spaića kolibe - Blizanske kose, prešle u napad i, posle oštih borbi, uspele da zauzmu Lučevnik, Han-Obodaš, Leljen (kota 1321) i Rasolinu (kota 1241), da preseku komunikaciju i da nemački 363. puk okruže u rejonu Podromanije. Posle toga glavnina 27. divizije počela je da potiskuje neprijatelja od Cavčevog polja ka Dikaljima i Podromaniji. Istovremeno, 20. romanijska brigada vršila je pritisak na neprijateljev položaj Pohovac — Velika gradina (trig. 994) ali bez uspeha. Posle presecanja komunikacije kod Cavčevog polja, a potom i kod Inđića pristupilo se uništenju opkoljene neprijateljeve grupe na prostoru Lisina - Koprivice, zapadno od Podromanije.

Istog dana u 4 časa jedinice 38. divizije napale su neprijatelja na svom pravcu i tek u ponovljenom napadu u 21 čas, uspele da zauzmu Gradac (kota 1270), Triješanj (kota 1092), Kosu (kota 1155) i Sinjevo, a zatim da u zoru 29. marta produže napad u pravcu Sumbulovca i Crnog vrha (kota 1161). Zbog slabog sadejstva delova 37. divizije, taj napad nije uspeo.

Do kraja marta vodile su se uporne borbe na komunikaciji Podromanija - Sarajevo, a naročito u rejonu Podromanije, protiv okruženog nemačkog 363. puka. Komanda 21. brdskog armijskog korpusa uputila je od Vareša, preko Olova i Medojevića u pomoć 14. SS puk 7. SS divizije »Princ Eugen«. Pojavom tih snaga s pravca Olova bili su ugroženi bok i pozadina jedinica 3. korpusa, zbog čega je prema neprijatelju upućena 20. romanijska brigada 27. divizije i glavnina 38. divizije. Bataljoni 20. romanijske brigade su u dolini Bistrice, na liniji Crni vrh (kota 972) - Celopek (kota 1006) - Kraljevi - Bukovik, prvo zadržali neprijatelja a zatim posle pristizanja glavnine 3. korpusa, potisnuli ga ujutro 2. aprila prema Šehbegovićima, a odatle ka Starom Gradu; neprijatelj se probio ka Mokrom i tom prilikom izgubio skoro celu komoru.

Istovremeno je na komunikaciji Crvene stijene - Podromanija došlo do promene situacije u korist neprijatelja. Pošto je osetio da 3. kor-

pus angažuje veći deo svojih snaga protiv 14. SS puka, Štab 21. brdskog armijskog korpusa uputio je pojačanja iz Sarajeva ka Podromaniji da deblokiraju opkoljeni 363. puk, što im je i pošlo za rukom 2. aprila u popodnevnom časovima. Hoću 2/3. aprila 363. puk počeo je da se ubrzano povlači iz Podromanije za Mokro, koje je završeno 3. aprila do 22 časa. Time su završene borbe jedinica 3. korpusa u prvoj etapi sarajevske operacije.⁷⁷⁵

Drugi udarni korpus sa svoje tri divizije (3, 29. i 37. divizijom) nastupao je ka Sarajevu sa istočne, južne i zapadne strane.

Trideset sedam divizija dejstvovala je s istoka na desnom krilu borbenog rasporeda 2. udarnog korpusa, nanoseći udar opštim pravcem Pale - Trebević - Bistrič - Sarajevo, u zoni desno, komunikacija Sokolac - Mokro - Sarajevo, a levo, Vrhprača - Tvrđinići - Palež - Sarajevo. Njene tri brigade prešle su u opšti napad 28. marta i uspele u prvom naletu da ovladaju Palama i Stambolčićem. Međutim, neprijatelj se brzo sredio i u protivnapadu ponovo zauzeo ta mesta, odbacujući jedinice 37. divizije na njihov polazni položaj. Pošto su obnovile napad, jedinice 37. divizije zauzele su 3. aprila Stambolčić, Vitez i Podvitez, a 4. aprila i Pale.⁷⁷⁶

Treća divizija nastupala je ka Sarajevu s jugoistočne i južne strane. Njena 5. proleterska i 7. omladinska brigada »Budo Tomović« izvršile su napad noću 3/4. aprila na liniju Vojkovići - Jablanica - Vijenac, i posle veoma teške borbe, noću 4/5. aprila razbile otpor neprijatelja i primorale ga da se povlači ka Sarajevu.⁷⁷⁷

Za to vreme 29. divizija je deštovala na dva sektora: 12. i 13. hercegovačka brigada u rejonu Ivan-sedia, a 10, 11. i 14. hercegovačka brigada na prostoru Kreševo - Zabrđe - Lepenica. Dok su 12. i 13. brigada vodile već pomenute četvorodnevne borbe oko Ivan-sedla, ostale tri brigade su početkom aprila zauzele polazni položaj za napad na komunikaciju Balžuj - Kiseljak.⁷⁷⁸

Operativni štab Grupe korpusa JA najzad je odlučio 4. aprila da opšti napad na Sarajevo počne sutradan, 5. aprila u 15 časova. Tu svoju odluku doneo je posle prijema obaveštenja da se nemačke trupe hitno evakušu iz Sarajeva i povlače dolinom Bosne ka Slavonskom Brodu. Inače, saglasnost za povlačenje nemačkih jedinica iz Sarajeva dao je lično Hitler 20. marta 1945, posle neuspeha nemačke protivofanzive »Prolečno buđenje« u Mađarskoj i početka sovjetske ofanzive u pravcu Beča.

Komanda nemačkog 21. brdskog armijskog korpusa sačinila je plan povlačenja i saopštila ga potčinjenim komandama i štabovima 2. aprila, iako je povlačenje nekih pozadinskih ustanova počelo već dva dana ranije. Planom je bilo predviđeno: da se 181. pešadijska divizija povuče noću 2/3. aprila na liniju »Rot« (Pale - Mokro), a noću 3/4 aprila na

⁷⁷⁵> Zbornik NOR, tom IV, knj. 34, dok. br. 55, 63, 76, 107, 112, 131, 139 i 163; Grupa autora, *Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije*, str. 524-7; Ahmet Đonlagić, n. d., str. 457 - 470.

⁷⁷⁶> Zbornik NOR, tom IV, knj. 34, dok. br. 71, 84, 93, 96 i 108; Grupa autora, *Završene operacije za oslobođenje Jugoslavije*, str. 527 i 529.

⁷⁷⁷> Zbornik NOR, tom IV, knj. 34, dok. br. 81, 89 i 115.

⁷⁷⁸> Isto, dok. br. 91.

liniju »Panter« (istočna ivica Sarajeva); da se 181. pešadijska divizija i 369. legionarska divizija povuku noću 4/5 aprila na liniju »Baern« (zapadna ivica Sarajeva i zapadno od Ilidže) a, zatim noću 5/6. aprila, produže povlačenje ka Zenici; da 7. SS divizija »Princ Eugen« noću 7/8. aprila na liniji »Tigar« (reka Lašva - reka Bosna) prihvati sve snage sarajevske operativne zone i organizuje zaštitnicu svih tih nemačkih i ustaško-domobranskih jedinica.

Pred početak opšteg napada jedinice Operativnog štaba Grupe korpusa JA vršile su snažan pritisak ka Sarajevu, naročito s istočne strane. Pod tim pritiskom nemački 363. puk, posle deblokiranja, povukao se noću 4/5. aprila na istočnu ivicu Sarajeva, 334. puk sa Pala u Sarajevo, a 14. SS puk u rejon Ilidže, dok se glavnina 7. SS divizije »Princ Eugen« borila na prostoru Visoko - Kakanj - Busovača - Zenica.⁷⁷⁹

U skladu s odlukom Operativnog štaba Grupe korpusa za opšti napad na Sarajevo trebalo je da šest brigada 27. i 38. divizije sa prostora Mokro - Vučja Luka napada opštim pravcem Šiljato brdo - Faletići - Bašćaršija, sa zadatkom da zauzmu uporišta na tom pravcu, ovladaju Vratnikom i Bašćaršijom, a potom da pristupe čišćenju centra grada, naslanjajući se levim krilom na reku Miljacku.

Trideset sedma divizija sa svoje tri brigade na prostoru Jelovci - Pale - Petrovići trebalo je da napada opštim pravcem Trebević - Bistri potok - Kasarna, da izbije na most na Miljacki kod Gajreta, i da očisti od neprijatelja deo grada na levoj obali Miljacke.

Treća divizija sa svoje tri brigade na prostoru Tvrdinići - Grab - Ilovice - Presjenica - Igman, trebalo je da napada opštim pravcem Jablanica - Crveni klanac - Kasindo - Vrača - Vojnotehnički zavod, da zauzme sva usputna uporišta, oslobodi južni deo grada i da izbije na levu obalu Miljacke.

Grupa brigada 5. korpusa (dve brigade 4. i tri brigade 10. divizije) sa prostora Hadžići - Ivazovići - Kunišići - Ivančić trebalo je da izvrši podilaženje polaznim položajima za napad, a zatim da izvrše napad opštim pravcem Slatina - Koševski potok - Marin Dvor, s tim da deo snaga orijentiše prema komunikaciji Sarajevo - Visoko radi obezbeđenja desnog boka čitave grupe.

Dvadeset deveta divizija sa 10, 11. i 14. hercegovačkom brigadom sa prostora Kreševo - Lepenica trebalo je da ovlada uporištima na komunikaciji Blažuj - Kiseljak i da izbije prema Tarčinu i Pazariću, a sa 12. i 13. hercegovačkom brigadom sa prostora Ivan-sedlo - Bradina da napada i zauzme neprijateljeva uporišta na komunikaciji Ivan-sedlo - Hadžići.

Grupa od tri brigade Zeničkog sektora trebalo je da ovlada neprijateljevim uporištima na komunikaciji Busovača - Zenica - Vranduk i da mu stalno napada kolone u povlačenju.⁷⁸⁰

O svojim namerama i planu Operativni štab Grupe korpusa obavestio je Generalštab JA. Na to je 5. aprila ujutro, pre početka napada na

⁷⁷⁹> Isto, dok. br. 212; *AVII*, Na, k. 6, reg. br. 1-5.

⁷⁸⁰> *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 34, dok. br. 99, 100, 101, 108, 111, 115, 116, 117, 118, 124, 125, 131, 139, 144, 163 i 212.

Sarajevo, odgovorio zastupnik vrhovnog komandanta general-lajtnant Aleksandar Ranković:

»Slažemo se sa opštim odlučnim napadom na Sarajevo. Vaše trupe potpomoći će od 6. aprila ujutro dva naša vazduhoplovna puka. Ciljeve za avijaciju dostavite najhitnije. Napad morate temeljito pripremiti i pravilno koordinirati rad svih trupa u cilju brze likvidacije sarajevskog garnizona. Naročito vam napominjemo političku i vojničku važnost brzog oslobođenja Sarajeva. Zato uspeh vaših jedinica treba biti unapred garantovan.

Situacija na ostalim našim sektorima se povoljno razvija. U dolini Save na pravcu Brčko naše jedinice nastavljaju uspješne ofanzivne operacije. U Lici zauzet je Gospić i naše jedinice nadiru prema Ogulinu. Javljajte situaciju svaka dva sata obavezno.«⁷⁸¹

U određeno vreme 5. aprila u 15 časova, 25 brigada Operativnog štaba Grupe korpusa JA, uz podršku Grupe vazduhoplovnih divizija JA, prešlo je u nezadrživ napad u pravcu Sarajeva. U teškim uličnim borbama Sarajevo je oslobođeno 6. aprila 1945.

Generalštab JA, čim je primio radiogram Operativnog štaba Grupe korpusa o oslobođenju Sarajeva, uputio je ovu direktivu:

»Sada su vaši zadaci sledeći:

Prvo 37. diviziju vratiti nazad. Da se rasporedi sa jednom brigadom u Višegradu, jednom u Srebrenici, a jednom u Vlasenici.

Zadatak: pomoći jedinicama Narodne odbrane i kontrola terena od Višegrada do Drinjače i od Glasinca do Bajine Bašte. Ona će biti pod našom komandom. Čim stigne na određeni teren da nam se javi.

Drugo. U Sarajevu ostaviti privremeno jednu diviziju.

Treće. Sa ostalim snagama hitno likvidirajte Zenicu radi presecanja i uništenja neprijateljske grupacije.

Potom Treći korpus uputite ceo niz dolinu Bosne ka Zepču i Doboju radi čišćenja svih uporišta do Slavenskog Broda, u sadejstvu sa Drugom armijom.

Četvrto. Čim očistite dolinu Bosne do Zenice i Treći korpus uputite ka Zepču, sa ostalim vašim snagama i svim jedinicama Petog korpusa likvidirajte Banjaluku i Bosansku Gradišku.

Peto. Dalji vaš pravac bio bi ka Uni u pravcu [Bosanskog] Novog i Siska.«⁷⁸²

Operativni štab Grupe korpusa JA u međuvremenu je već izdao naređenje Štabu 3. korpusa za dalja dejstva, a koje se, donekle, razlikovalo od direktive Generalštaba JA. Tako je 6. aprila Štabu 27. divizije bilo naređeno da se njegove jedinice upute na sektor Žepče - Zavidovići, a 38. divizija da krene ka Sokolcu, gde je trebalo da se preoruža sovjetskim naoružanjem.⁷⁸³

Sutradan, 7. aprila, Operativni štab Grupe korpusa, pošto je primio direktivu Generalštaba JA izmenio je svoju prvobitnu odluku o dejstvi-

⁷⁸¹> Isto, tom II, knj. 15, dok. br. 184.

⁷⁸²< Isto, dok. br. 189.

⁷⁸³> Isto, tom IV, knj. 34, dok. br. 103.

ma 3. korpusa. Naredio je 3. korpusu da se najhitnije prebaci na sektor Žepče - Maglaj, preseče odstupnicu neprijatelju i uhvati vezu s jedinicama 2. armije; 37. diviziji da se odmah prebaci ka Drini, s tim da jednu brigadu rasporedi u rejonu Višegrada, jednu brigadu u rejonu Srebrenice i jednu u rejonu Vlasenice da kontrolišu teren od Višegrada do Drinjače i od Glasinca do Bajine Bašte zajedno s jedinicama Korpusa narodne odbrane; 29. diviziji da jednu brigadu uputi u Hercegovinu da kontroliše teren zajedno s jedinicama Korpusa narodne odbrane, a ostalim divizijama 2. i 5. korpusa da nastave dejstva u pravcu Zenice, gde će, posle njenog oslobođenja, primiti nove zadatke.⁷⁸⁴

Postupajući po tom naređenju, Štab 3. korpusa uputio je 7. aprila 27. diviziju na sektor Žepče - Zavidovići, gde je stigla 12. aprila i iz pokreta napala odstupajuće nemačke kolone iz Sarajeva. Posle tri dana žestokih borbi jedinice 27. divizije oslobodile su Zavidoviće 15. aprila, a sutradan i Maglaj. Posle oslobođenja Maglaja 19. birčanska i 20. romanijska brigada uputile su se 17. aprila usiljenim maršem prema Doboju.⁷⁸⁵

Štab 38. divizije već je uputio 17. majevičku i 21. istočnobosansku brigadu preko Sokolca u Olovo, a 18. hrvatsku brigadu zadržao u Sarajevu kao garnizonsku jedinicu, zajedno sa 37. divizijom 2. korpusa. Kako je u međuvremenu stigla direktiva Generalštaba JA od 6. aprila za dalja dejstva jedinica pod komandom Operativnog štaba Grupe korpusa, Štab 3. korpusa naredio je 38. diviziji da se vrati u Sarajevo. Tu su njene, 19. birčanska i 20. romanijska brigada preuzele 8. aprila garnizonsku službu od 37. divizije, koja je upućena na srebrenički, vlašenički i višegradski sektor. Osamnaesta hrvatska brigada, umesto čitave divizije, upućena je sama ka Brezi i Varešu, gde je stigla 11. aprila, a sutradan je raspoređena na prostoru Mitrovice - Vozuća - Popovići.⁷⁸⁶

Ostale jedinice Operativnog štaba Grupe korpusa produžile su posle oslobođenja Sarajeva dejstva u dolini Bosne i u zahvatu komunikacije Blažuj - Kiseljak. One su, i pored snažnog neprijateljevog otpora, oslobodile do 12. aprila Vrelo Bosne, Visoko, Blažuj, Kakanj, Kiseljak i Zenicu, a 18. srednjobosanska brigada 53. divizije 15. aprila Žepče, pošto su ga, bez borbe, napustili zaštitnički delovi 7. SS divizije u svom odstupanju prema Doboju. Tako je završena sarajevska operacija u kojoj je zarobljeno oko 6000 neprijateljevih vojnika.⁷⁸⁷

Odmah posle oslobođenja Zenice 12. aprila, 3. divizija je izvršila iz rejona prikupljanja Lužani - Ilidža - Rajlovac - Kotarac pokret pravcem Ilidža - Blažuj - Busovača - Vitez - Travnik - Turbe - Jajce - Mrkonjić-Grad - Ključ - Sanski Most - Prijedor, gde je stigla 19. aprila; 29. divizija (osim 12. hercegovačke brigade upućene u Hercegovinu) krenula je sa prostora Kiseljaka pravcem Kiseljak - Busovača - Travnik - Jajce - Ključ - Bosanski Petrovac - Bihać, gde je stigla 16. aprila; 4. divizija, pošto se 15. aprila prikupila u rejonu Visokog, gde su vozom pristigle iz rejona Sarajeva 6. i 8. krajiška brigada, izvršila je marš pravcem

⁷⁸⁴> Isto, dok. br. 106.

⁷⁸⁵) Isto, dok. br. 131 i 154.

⁷⁸⁶> Isto, dok. br. 139.

⁷⁸⁷> Isto, dok. br. 100, 101, 111, 115 - 118, 124, 125, 131, 135, 139, 144, 163 i 212.

Visoko - Travnik - Turbe - Jajce - Mrkonjić-Grad - Ključ - Prijedor, gde je stigla 20. aprila; 10. divizija je 15. aprila iz rejona Zenice izvršila marš pravcem Zenica - Travnik - Jajce - Sitnica - Bosanska Krupa - Banjaluka, gde je stigla 22. aprila u već oslobođenu Banjaluku.⁷⁸⁸

Borbe Grupe korpusa JA nisu bile značajne samo zbog oslobođenja Sarajeva, već i zato što je operacijom 3. i 5. korpusa u dolini Bosne znatno olakšano 2. armiji izvođenje dobojske operacije i izbijanje širokim frontom na reku Bosnu.

Grupa korpusa Operativnog štaba u borbama za vreme sarajevske operacije nanela je velike gubitke nemačkom 21. brdskom armijskom korpusu i, u znatnoj meri, umanjila mu borbenu snagu. To je primoralo Komandu Grupe armije »E«, koja je 25. marta preuzela i komandu na Jugoistoku, da ubrza izvlačenje svih nemačkih snaga iz doline Bosne na sever ka Slavanskom Brodu i dalje na zapad ka Zagrebu.⁷⁸⁹

⁷⁸⁸⁾ Isto, dok. br. 117, 119, 125, 144 i 164; Radovan Vukanović, *Ratni put Treće divizije*, str. 440-441.

⁷⁸⁹⁾ *Zbornik NOR*, tom XII, knj. 4, dok. br. 209.

ВРХОВНИ ШТАБ
НАРОДНО ОСЛОБОДИЛАЧЕ ВОЈСКЕ
И ПАРТИЗАНСКИХ ОДРЕДА
ЈУГОСЛАВИЈЕ

Стр.Пов.Бр. 1

1 јануара 1945 г.

Врх.-ш. ШТАБ
Арсена Југославенског РИТ
Бр. Рад. _____

Према указаној потреби,

Н А Р Е Љ У Ј Е М :

1.- Да се одмах формира Штаб II Армије, на челу са командантом генерал-лајтнантом КОЧОМ ПОПОВИЋЕМ и комесаром БЛАЖОМ ЛОМΠΑРОМ.

2.- У састав Армије улазе следеће јединице:

a) - XIV Корпус са 23, 25 и 45 дивизијом

- 17 Ударна дивизија и

- 28 Ударна дивизија

3.- О предјем су већ обавештене радиограмом: Главни

Штабови Хрватске, Македоније и Словеније, Штабови V и II Корпуса и Штабови I и III Армије.

Предје се доставља ради знања и управљања.

Пријем наређења потврдити.

СМРТ ФАШИЗМУ - СЛОБОДА НАРОДУ !

ВРХОВНИ КОМАНДАНТ НОВ
Маршал Југославије

ДОСТАВЉЕНО:

- Начелницима одељења В.Ш.

- Персоналног
- Обавештајног
- Економског
- Артиљеријског
- Санитетског
- Инжињерско-техничког
- За везу
- Судског
- Пропагандног

- Штабу ваздухопловства
- Штабу Корпуса народне одбране
- Главном штабу за Србију
- Војној управи за Војводину
- Команди града Београда
- Начелнику ОЗНЕ за Југославију

Kserokopija originala Titovog naredenja od 1. jnuara 1945.
za formiranje 2. armije NOVJ

ВРХОВНИ ШТАБ
НАРОДНО ОСЛОБОДИЛАЧЕ ВОЈСКЕ
И ПАРТИЗАНСКИХ ОДРЕДА
ЈУГОСЛАВИЈЕ

Стр.Пов.Бр. 1
1 јануара 1945 г.

Према указаној потреби,

Н А Р Е Љ У Ј Е М :

- 1.- Да се одмах формира Штаб I Армије од досадашњег Штаба I Пролетерског Корпуса, на челу са командантом генерал-лајтнантом ПЕТКОМ ДАПЧЕВИЋЕМ и комесаром пуковником МИЛАНКОМ ТОДОРОВИЋЕМ.
- 2.- У састав Армије улазе следеће јединице:
 - 1 Пролетерска дивизија
 - 5 Ударна дивизија
 - 6 Пролетерска дивизија "Никола Тесла"
 - 11 Ударна дивизија
 - 21 Ударна дивизија.

3.- О предјем су већ обавештене радиограмом : Главни Штаб Хрватске, Главни Штаб Македоније, Штабови V и II Корпуса и Штабови II и III Армије.

Предје се доставља ради знања и управљања.
Пријем наређења потврдити.

СМЕРТ ФАШИЗМУ - СЛОБОДА НАРОДУ !

ВРХОВНИ КОМАНДАНТ НОВ и ПОЈ
Маршал Југославије

ДОСТАВЕЊНО:

- Начелницима одељења В.Ш.
 - Персоналног
 - Обавештајног
 - Економског
 - Артиљеријског
 - Санитетског
 - Инжињерско-техничког
 - За вазу
 - Судског
 - Пропагандног
- Штабу ваздухопловства
- Штабу Корпуса народне одбране
- Главном штабу за Србију
- Војној управи за Војводину
- Команди града Београда
- Начелнику СВНЕ за Југославију

Да је препис веран оригиналу
тврди!

ЧЕШ КАПИТЕТА

Мајор

Aug. T. M.

Kserokopija originala Titovog naredenja od 1. januara 1945.
za formiranje 1. armije NOVJ

7
VRHOVNI ŠTAB
NARODNO OSLOBODILAČKE VOJSKE
I PARTIZANSKIM ODREDA JUGOSLAVIJE

Стр. нов. Бр. 1
1 јануар 1945 год.

Према указаној потреби

Н А Р Е Љ У Ј Е М:

1. Да се одмах формира Штаб III армије од доодржаног Главног штаба Војводине и Штаба XII корпуса, под командом генерал-мајоранта КОСТЕ НАСА.

2. У састав III армије да уђу:

- а- под непосредну команду Штаба армије: 16, 36 и 51 дивизија са свим својим деловима, као органске јединице армије.
- б- у оперативном погледу: VI и X корпус из састава Главног штаба Хрватске.

3. О предјем су већ обавештени радиограмом: Главни штаб Војводине /Штаб XII корпуса/ и Главни штаб Хрватске.

Предје се доставља ради знања и управљања.
Пријем наређења потврдити.

СМРТ ЗАКЛУЧУ - СЛОБОДА НАРОДУ.

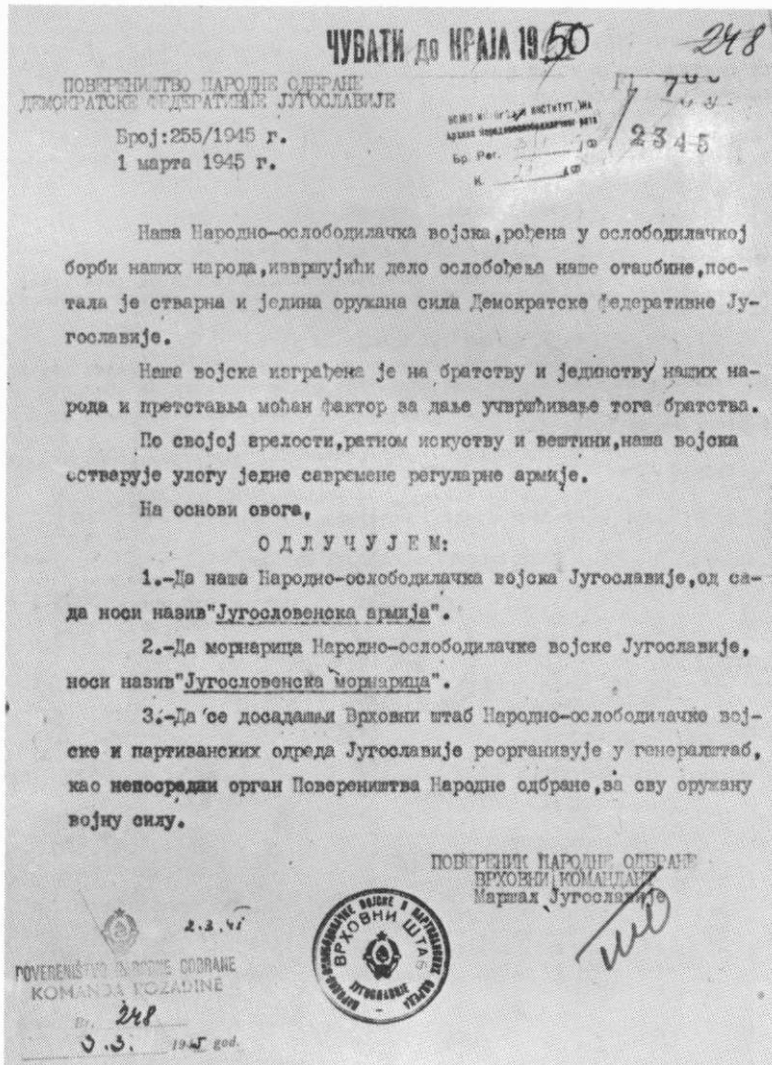

ВЕЖОМ КОМАНДИ НОВ и КОЈ
Маглед, Југославије,
W

ДОСТАВИТИ:

- Начелнику одреда III:
- Персоналног,
- Обавештајног,
- Економског,
- Артиљеријског,
- Техничког,
- Штабско-техничког,
- за везу,
- Јуришког,
- Пропагандног,
- Штабу ваздухопловства,
- Штабу I, II, III армије,
- Главном штабу Војводине и Македоније,
- Војној управи за Војводину,
- Команди града Београда,
- Штабу корпуса и Армије Хрватске,
- Начелнику ОЗНЕ за Југославију.

Kserokopija originala Titovog naredenja od 1. januara 1945.
za formiranje 3. armije NOVI

Kserokopija Titove odluke od 1. marta 1945. za preimenovanje Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije u Jugoslovensku armiju, Mornarice NOVJ u Jugoslovensku mornaricu i Vrhovni štab NOV i POJ u Generalštab JA

U časovima odmora poklanjala se puna pažnja opismenjavanju boraca 2. armije. Na fotografiji je jedan takav analfabetski tečaj

Sanitetsko osoblje 2. armije imalo je pune ruke posla. Na fotografiji, hirurška intervencija u armijskoj bolnici

Kultumo-prosvetna ekipa 45. divizije 2. armije

Fudbalski tim 45. divizije 2. armije. Snimak je sačinjen neposredno posle završetka rata sredinom maja 1945. u Lajbnicu, Austrija

ШТАБ
ПЕНОГ КОРПУСА НОВЈ

120
19-12 1944. ДИРЕКТИВА БР. 1

ШТАБ XIV КОРПУСА НОВЈ ЗА 19 ДЕЦЕМБАР 1944 ГОДИНЕ

I. ПОДАЦИ О НЕПРИЈАТЕЉУ:

Непријатељске снаге са знатно моторизације блокираше сууград Бјелани. Две непријатељске снаге провале су се 19 с.м. из Бјелана у Југу. Трећа група непријатељских снага налази се на просторији код села Глиничке на путу закључно са Зворник. Четири непријатељске снаге држе положај: Глиничке - Део Пилица, Јако утврбене и поседнуте положаје непријатељ држи на линији Шенак - Рамин. Од тих предвих делова на до Зворника размештена је непријатељска колона која има за циљ да се прекоје на север правцем Јако-Бјелани-Брчко. У Зворнику налази се јачи непријатељски гарнизон, који би по нападнику колона која напред назначеним правцем, треба да пружају улогу артиљерије. На десној обали Дрине у Н. Зворнику непријатељ такође држи гарнизон са широким местобраном, чије се снаге налазе на око 3.000 војника.

II. НАШЕ СНАГЕ:

XXVIII и XVII дивизије поред блокирања Бјелани и пресецања свих комуникација које воде према Брчком имају и две бригаде XXVIII дивизије, оријентисане према дрини од Δ 667 (око 10 км западно од Трновица) до друма Јарнак-Прибој у бригади с. Бошковић. Свега 45 дивизије са једном бригадом распоредене су око Јако са другом на положају Пошак-Горња Пилица (4 км. северно од Бјелана) и трећом одређеном на десној обали дрине, са задатком блокирања и уништења непријатељског местобрана и посде Н. Зворник.

XXIII дивизија са једном бригадом потискује непријатеља правцем десне обале дрине према Н. Зворнику и предњи делови ове бригаде налазе се код Сакара. Остале две бригаде пребацију своје снаге код Дубокије са задатком да правцем: Пошак - Дривча - Ново Село крену са југа према Зворнику.

XXVIII дивизија блокира је Зворник.
XIV дивизија налази се на маршу из Ужца према Бјелани на Дринуцу.

ЗАДАТАК:

1) 45 ДИВИЗИЈА:

да својим бригадима онемогући комуникације непријатељској колони од Јако према Бјелани и да са јачим снагама са положаја Пошак - Горња Пилица изврши напад на непријатељску директрасом пута: Нови - Бјелани - Туроки Шенак Аустрај-

не у састав дивизије, уколико то не у операциону тактичку ситуацију. у састав XIV дивизије, одмах на марши према Југу.

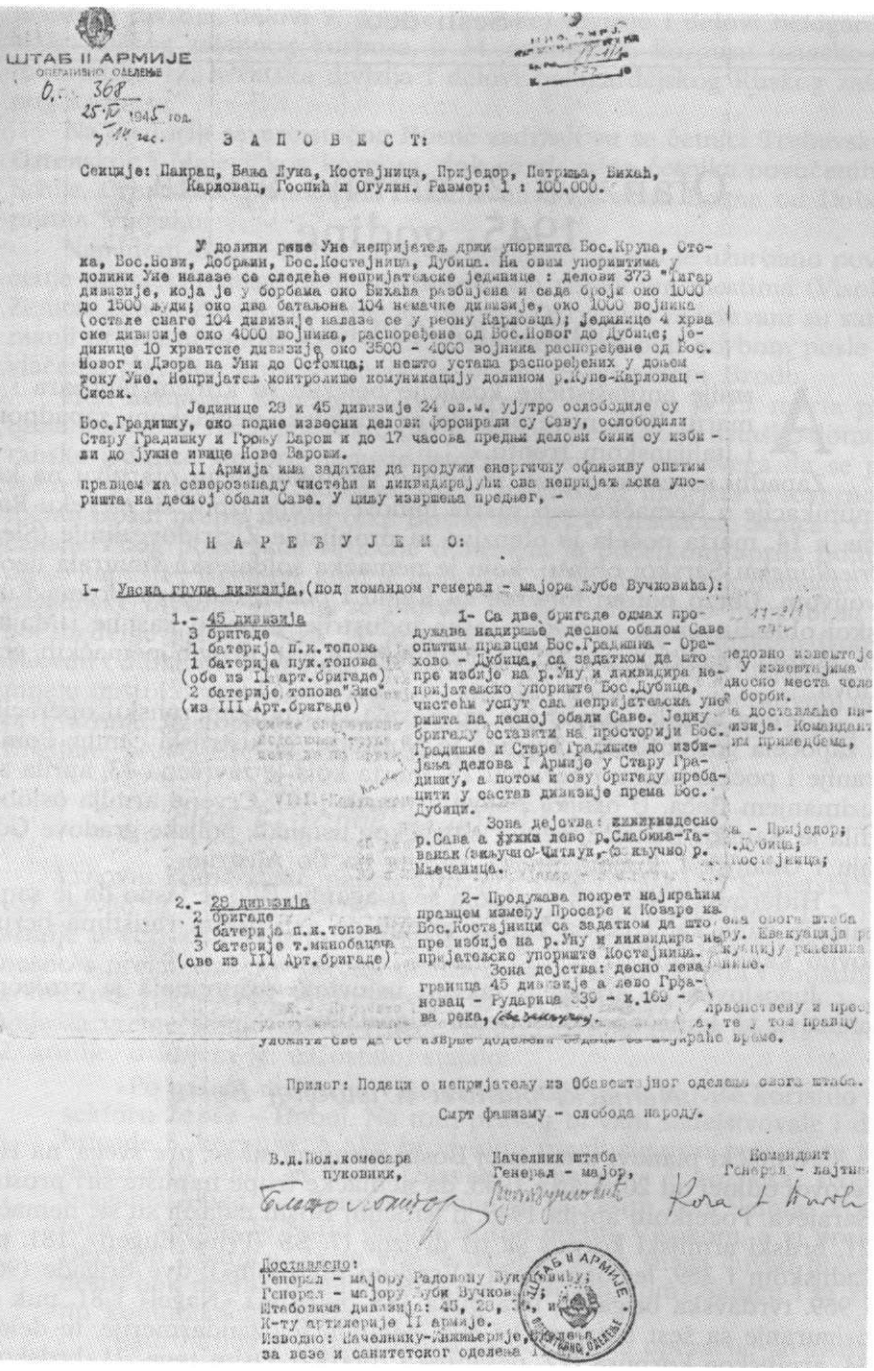
ПОБОРА ЗАРНИУ.

ПОТВРЂАВА
НАСТАВНИК
РАДНОЈЕ ЈОВАНОВИЋ, С.Р.

у свима ортисалу озарано; и тврди:

За штаб
дирекције штаба - пукованик,
Милош Јастребић
Бр. ред. 21-214/0
К. 211-1/0

Kseroskopija originala direktive br. 1. Štaba 14. udarnog korpusa NOVJ od 19. decembra 1944.

Kserokopija originala zapovesti Operativnog odeljenja Štaba 2. armije od 25. aprila 1945. za dejstva Unske i Karlovačke grupe divizija